

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2015

Bc. Šárka Šebestová

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Filosofie a pansofie v díle Jana Amose Komenského

Bc. Šárka Šebestová

Diplomová práce

2015

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Šárka Šebestová
Osobní číslo: H11733
Studijní program: N6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie
Název tématu: Filosofie a pansofie v díle Jana Amose Komenského
Zadávající katedra: Katedra filosofie

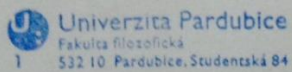
Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zaměří na filosofické aspekty Komenského pansofického konceptu. Pozornost bude postupně věnována těmto tématům: 1) pansofie v 16. a 17. století; 2) encyklopedismus jako východisko pansofie; 3) geneze ideje pansofie v díle Jana Amose Komenského; 4) souběžnost Komenského pokusu o pansofii s dobovým úsilím o vyhotovení univerzální vědy; 5) pansofie (pantaxie) Obecné porady jako vyústění pansofického úsilí; 6) pansofie a problém separace vědních oborů v moderní době.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Věra Schifferová, CSc.**
Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: **21. května 2012**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii opera omnia. 14. 1. vyd. Praha: Academia, 1974.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii Opera omnia. 15/II. Vyd. 1. Praha: Academia, 1989.

KOMENSKÝ, Jan Amos et al. De rerum humanarum emendatione consultatio catholica: editio princeps. Tomus I, Panegersiam, Panaugiam, Pansophiam continens. Pragae: Academia, 1966.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 1.-3. sv. ISBN 80-205-0225-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 5, Výbor ze spisů o filosofii a přírodě. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010. 203 s. Europa; sv. 23. ISBN 978-80-200-1862-5.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie: soubor textů o J.A. Komenském. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997-2003. 1.- 3. sv. Sebrané spisy Jana Patočky; ISBN 80-86005-52-6.

PEUCKERT Erich. Pansophie: ein Versuch zur Geschichte der weissen und schwarzen Magie / Will-. - Stuttgart: Kohlhammer, 1936.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně

V Pardubicích dne 10. 6. 2015

Bc. Šárka Šebestová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce, paní PhDr. Věře Schifferové, CSc., za její čas, cenné rady a potřebné připomínky, neboť díky jejímu důslednému a ochotnému vedení jsem byla schopna dovést práci k samému závěru.

Děkuji Mgr. Janě Stejskalové za pomoc se stylistickou úpravou práce, její pomoci si velice vážím.

Veliké díky patří také mé rodině a nejbližším přátelům. Především děkuji svému manželovi Adamovi za psychickou podporu v těžkých chvílích.

Bc. Šárka Šebestová

ANOTACE

*Diplomová práce je zaměřena k problematice pojmu pansofie a vývoje pansofické myšlenky u Jana Amose Komenského. První kapitola se zabývá samotným pojmem pansofie. Druhá kapitola se pokouší vystihnout vývoj Komenského pansofické myšlenky. Tento vývoj probíhá ve třech obdobích: předpansofickém, pansofickém a všenápravném. Třetí kapitola pojednává o vyvrcholení Komenského pansofických snah v díle *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Pozornost je v této kapitole věnována také pansofii a problému separace vědních oborů.*

KLÍČOVÁ SLOVA

Pansofie, výchova, věda, metoda, celek.

TITLE

Philosophy and Pansophy in The Work of John Amos Comenius.

ANNOTATION

*Thesis is focused on an issue of a concept of the pansophy and a development of pansophicalal idea by John Amos Comenius. The first chapter deals with the pansophy concept itself. The second chapter tries to grasp the development of Comenius's pansophy idea. This development is divided into three periods: before pansophy, pansophic and universal reform. The third chapter deals with a culmination of Comenius's pansohical efforts in the work *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Attention in this chapter is also devoted to the pansophy and a problem of a separation of science disciplines.*

KEY WORDS

Pansophy, education, science, method, whole.

Obsah

Obsah	- 8 -
Úvod	- 10 -
1 Vývoj pojmu pansofie do 17. století	- 11 -
1.1 Význam slova pansofie	- 11 -
1.2 Přehled vývoje pansofie	- 13 -
2 Geneze ideje pansofie v díle Jana Amose Komenského	- 16 -
2.1 Předpansofické období – encyklopedická a útěšná díla	- 16 -
2.1.1 Theatrum universitatis rerum	- 17 -
2.1.2 Amphitheatrum universitatis rerum	- 17 -
2.2 Pansofické období – programová pansofická díla a pansofické metafyziky	- 18 -
2.2.1 Didaktika a pansofie	- 19 -
2.2.2 Janua lingvarum reserata	- 23 -
2.3 Programová pansofická díla	- 25 -
2.3.1 Pansophiae prodromus	- 25 -
2.3.2 Conatuum pansophicorum dilucidatio	- 28 -
2.4 Pansofická metafyzika	- 31 -
2.4.1 Praecognita pansophica	- 34 -
2.4.2 Pansophiae diatyposis	- 34 -
2.4.3 Janua rerum 1643	- 35 -
2.4.4 Janua rerum 1681	- 37 -
2.5 Všenápravné období	- 39 -
2.5.1 Via lucis	- 40 -
2.5.2 Methodus lingvarum novissima	- 41 -
3 De rerum humanarum emendatione consultatio catholica jakožto vyvrcholení Komenského pansofických snah	- 43 -
3.1 Pantaxia Obecné porady	- 46 -
3.1.1 Alphabetum rerum	- 47 -
3.1.2 Svět jakožto panharmonický celek	- 49 -
3.2 Emanáční schéma	- 50 -
3.3 Synkritická metoda	- 53 -
3.3.1 Francis Bacon - problém metody vědeckého bádání a induktivní metoda ...	- 58 -
3.3.2 René Descartes - mathesis universalis a deduktivní metoda	- 61 -
3.4 Komenský – myslitel jednoty a celkovosti	- 65 -

Závěr	- 69 -
Použité zdroje	- 72 -
Primární literatura	- 72 -
Sekundární literatura	- 74 -
Internetové zdroje.....	- 75 -

Úvod

Předložená diplomová práce pojednává o problematice pansofie a filosofie u Jana Amose Komenského. Hledá odpověď na otázku, jak se u Komenského idea pansofie vyvíjela. Klade si rovněž otázku, jakým způsobem se u Komenského měnil význam pojmu pansofie. Komenský pomýšlel na zcela jednotné vědění a s tím související jednotnou metodu.

První kapitola je zaměřena na vysvětlení pojmu pansofie. Ukazuje, jak se tento pojem vyvíjel od antiky až do 17. století. Je zde rovněž pojednáno o problému Komenského návaznosti a inspirace Francescem Patrizim, Johannem Heinrichem Alstedem, Jakobem Böhmem, Petrem Laurembergem.

Druhá kapitola se zabývá vznikem pansofie v díle Komenského. Myšlenka pansofie se u Komenského rozvíjí postupně. Kapitola je rozvržena podle Patočkovy periodizace myšlenkového vývoje Komenského. V prvním, předpansofickém období, je nejdůležitější Komenského tvorba encyklopedií a učebnic. V následujícím pansofickém období Komenský píše programová pansofická díla a usiluje o vytvoření pansofické metafyziky, jež by mohla být klíčem k veškerému poznávání i jednání. Třetí období je všenápravné; myšlenka pansofie se v něm stává součástí Komenského úvah o universální emendaci. Do každého období jsou začleněna Komenského díla, která jsou ve vývoji pansofie stěžejní.

Třetí kapitola je věnována Komenského opus grande *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Tento monumentální spis je vyvrcholením Komenského pansofických snah. Předmětem pozornosti je především Pantaxie Obecné porady, myšlenka „alphabetum rerum“, emanační schéma a synkritická metoda. V rámci této kapitoly je pojata i komparace Komenského, Baconova a Descartova pojetí metody. Pozornost je věnována i Komenského pojetí celku ve vztahu k problému separace vědních oborů.

1 Vývoj pojmu pansofie do 17. století

1.1 Význam slova pansofie

Termín pansofie (*πανσοφία*) pochází ze starořečtiny a je utvořen ze dvou slov: z *παν* (*pan* – všechno) a *σοφία* (*sofia* – vědění, moudrost). Zatímco podstatné jméno *pansofia* v řeckém jazyce neexistovalo, výskyt přídavného jména *pansofos* – pansofický je možné doložit. Předpona *pan* sloužila ke zdůraznění významu *sofos* ve smyslu obzvláště chytrý. Na toto adjektivum můžeme narazit například v Platónově kritickém označení sofistů.¹

Zmíněný pojem uvedl Platón ve významu mnohoznalectví, mnohovědění (*πολυμάθεια*) v *Zákonech* v VII. knize (811)²:

„Ἀθηναῖος: οὐ τοίνυν ἀνίημι. λέγω μὴν ὅτι ποιηταὶ τε ἡμῖν εἰσὶν τινες ἐπῶν ἐξαμέτρων πάμπολλοι καὶ τριμέτρων καὶ πάντων δὴ τῶν λεγομένων μέτρων, οἱ μὲν ἐπὶ σπουδῆν, οἱ δ' ἐπὶ γέλωτα ὠρμηκότες, ἐν οἷς φασὶ δεῖν οἱ πολλάκις μυριοὶ τοὺς ὀρθῶς παιδευομένους τῶν νέων τρέφειν καὶ διακορεῖς ποιεῖν, πολυηκόους τ' ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ποιοῦντας καὶ

[811α] πολυμαθεῖς, ὅλους ποιητὰς ἐκμανθάνοντας: οἱ δὲ ἐκ πάντων κεφάλαια ἐκλέξαντες καὶ τινὰς ὄλας ῥήσεις εἰς ταῦτόν συναγαγόντες, ἐκμανθάνειν φασὶ δεῖν εἰς μνήμην τιθεμένους, εἰ μέλλει τις ἀγαθὸς ἡμῖν καὶ σοφὸς ἐκ πολυπειρίας καὶ πολυμαθίας γενέσθαι. τούτοις δὴ σὺ κελεύεις ἐμὲ τὰ νῦν παρρησιαζόμενον ἀποφαίνεσθαι τί τε καλῶς λέγουσι καὶ τί μή;“³

---

¹ Srv. Historisches Wörterbuch der Philosophie; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 56.

² Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. In: Týž, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0165%3Abook%3D7%3Apage%3D810>.

³ „Athéňan: Tedy neustanu. Nuže, pravím, že máme mnoho skladatelů básní v hexametrech i v trimetrech a ve všelikých rozměrech vůbec, z nichž jedni jsou zaměřeni k vážnosti, druzí k smíchu, a kterými je podle tvrzení tisíců a tisíců správně vychovávanou mládež živit a sytit a dělat ji jejich čtením mnohosčetlou a [811α] mnohoučenou, když by se učila nazpaměť celým básníkům. Jiní zase vyberou ze všech hlavní věci, spojí některé celé kusy do jedné sbírky a tvrdí, že se tomu mají žáci učit a ukládat si to do paměti, jestliže se nám kdo má z mnohozkoušenosti a mnohoučenosti stát dobrým a moudrým. Nuže, vybižíš mě, abych těm lidem nyní nepokrytě ukázal, co je v jejich řeči dobré a co ne?“ PLATÓN. *Zákony*. Přeložil František Novotný. 2. vyd. Praha: Oikoymenth, 1997, str. 195.

V dialogu *Theaitetos* (181 b)⁴ ve významu velemoudrý, vševědoucí (ὁ πάνσοφος):

„[181β] αὐτοὺς ἀπ’ αὐτῶν τὰ ἀκίνητα κινούντων. ἀμφοτέροι δ’ ἂν φανῶσιμηδὲν μέτριον λέγοντες, γελοῖοι ἐσόμεθα ἡγούμενοι ἡμᾶς μὲν τι λέγεινφραύλους ὄντας, παμπλααίους δὲ καὶ πασσόφους ἀνδρας ἀποδεδοκιμακότες.“⁵

S podobným výrazem se můžeme rovněž setkat v Platónových dialozích:

Euthydémos (271 c)⁶ „ὁ δὲ σὺ ἐρωτᾷς τὴν σοφίαν αὐτοῖν, θαυμασία, ὦ Κρίτων: πάσσοφοι ἀτεχνῶς τῷ γε, οὐδ’ ἤδη πρὸ τοῦ ὅτι εἶεν οἱ παγκρατιασταί. τούτω γάρ ἐστον κομιδῆ παμμάχῳ.“⁷

Prótagoras (315 e)⁸ „περὶ δὲ ὧν διελέγοντο οὐκ ἐδυνάμην ἔγωγε μαθεῖν ἔξωθεν, καίπερ λιπαρῶς ἔχων ἀκούειν τοῦ Προδίκου – πάσσοφος γάρ μοι δοκεῖ ἀνὴρ εἶναι καὶ θεῖος.“⁹

Sofistés (251 c)¹⁰ „ἐντυγχάνεις γάρ, ὦ Θεαίτητε, ὡς ἐγὼμαι, πολλάκις τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακόσιν, ἐνίοτε πρεσβυτέροις ἀνθρώποις, καὶ ὑπὸ πενίας τῆς περὶ φρόνησιν κτήσεως τὰ τοιαῦτα τεθουμακόσι, καὶ δὴ τι καὶ πάσσοφον οἰομένοις τοῦτο αὐτὸ ἀνηυρηκέναι.“¹¹

---

⁴ Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. In: Týž, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0171%3Atext%3DTheaet.%3Asection%3D181b>.

⁵ „A jestliže se ukáže, že obojí nemluví nic náležitého, budeme směšni, jestliže si budeme myslit, že my, nepatrní lidé, dovedeme říci něco podstatného, a ty velemoudrý a velemoudré muže prohlásíme za neschopné.“ In: PLATÓN. *Theaitetos*. Přeložil František Novotný. Praha: J. Laichter, 1933, str. 65.

⁶ Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. In: Týž, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DEuthyd.%3Asection%3D271c>.

⁷ „A co se týče jejich znalosti, na kterou se ty ptáš, je podivuhodná, Kritóne: jsou to prostě všeučelové a já jsem před tím nevěděl, co jsou pankratiasti.“ PLATÓN. *Theagés: Charmidés; Lachés; Lysis; Euthydémos; Prótagoras; Gorgias; Menón; Hippias Větší; Hippias Menší; Ión; Menexenos*. Přeložil František Novotný. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2003, str. 119.

⁸ Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. In: Týž, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DProt.%3Asection%3D315e>.

⁹ „O čem rozmlouvali, nemohl jsem zvenčí porozumět, ačkoliv jsem byl dychtiv slyšet Prodika – neboť je to podle mého mínění velmi moudrý muž a přímo božský.“ PLATÓN. *Prótagoras*. Přeložil František Novotný. 4., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000, str. 21.

¹⁰ Plato. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. In: Týž, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0171%3Atext%3DSoph.%3Asection%3D251c>.

¹¹ „Jistě se často potkáváš, Theaitéte, jak se domnívám, s lidmi zahloubanými do takových věcí; někdy jsou to lidé již starší, pro chudobu ducha plní úžasu nad takovými věcmi, a myslí si, že právě v tom objevili nějakou velikou moudrost.“ PLATÓN. *Sofistés*. Přeložil František Novotný. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 1995, str. 62.

1.2 Přehled vývoje pansofie

Vidíme tedy, že kořeny pansofie jako pojmu sahají až do antického Řecka a v 17. století, kde je vcelku hojně využíván, není tedy žádnou novinkou. Například Marcus Zuerius Boxhornius (1612–1653) se ve svém díle *De Polymathia* odkazuje právě na Platóna, jenž použil pojem *polymathia* v *Zákonech* ve smyslu mnohoznalectví, jak jsem již uvedla výše.

Například Dmytro Čyževskij (1894–1977), stejně jako další komeniologové, upozorňuje v díle *Aus zwei Welten* na výskyt tohoto ekvivalentu u Filóna Alexandrijského.¹² V pozdní antice se tento termín objevuje v teologickém kontextu, a to konkrétně u již zmíněného Filóna Alexandrijského ve významu boží vševědoucnost, archetypální moudrost patriarchů, obzvláště Mojžíšova. Za vlády Justiniána I. se setkáváme s takzvanými *pandekt*y, knihami obsahujícími všechno. Toto označení zdomácnělo především pro sbírky římských práv.

V řeckolatinšské terminologii konce 16. století vešly do módy výrazy utvořené pomocí předpony „πᾶν“, a to především v prostředí novoplatónských myslitelů. Z tohoto hlediska je jistě zajímavé dílo Francesca Patrizi (1529–1597) *Nova de universis philosophia* (Nová filosofie o univerzích, Ferrara 1591), jež je rozdělena na 4 části, jimiž jsou *Panaugia*, *Panarchia*, *Pampsychia*, *Pancosmia*. *Pansofia* v jeho díle uvedena nebyla.¹³ Zmíněné Patriziho dělení později inspirovalo Jana Amose Komenského (1592–1670) při rozvržení *Všeobecné porady o nápravě věcí lidských*, v níž je kniha s názvem *Pansofia* uvedena jako třetí v pořadí. *Obecnou poradu* tvoří sedm částí, a to *Panegersia*,¹⁴ *Panaugia*,¹⁵ *Pantaxia*¹⁶ neboli *Pansofia*, *Pampaedia*,¹⁷ *Panglottia*,¹⁸ *Panorthosia*,¹⁹ *Pannuthesia*.²⁰

---

¹² Srv. *Pampaedia*; Lateinischer Text und deutsche Übersetzung; Herausgegeben von Dimitrij Tschizevskij in Gemeinschaft mit Heinrich Geissler und Klaus Schaller; Quelle & Meyer, Heidelberg 1960, str. 460.

¹³ Srv. Historisches Wörterbuch der Philosophie; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 56.

¹⁴ Panegersia - πᾶν (pan) = vše; ἐγερσις (egersis) = procitnutí, vzkříšení. BEČKOVÁ, M. *Panegersia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 1. sv., str. 130.

¹⁵ Panaugia – πᾶν (pan) = vše; αὐγή (augé) = světlo. SOUSEDÍK, S. *Panaugia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 217.

¹⁶ Pantaxia – πᾶν (pan) = vše; τάκτω (taktó) = řadím. ČAPKOVÁ, D. *Světlům Evropy* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 66.

¹⁷ Pampaedia – πᾶν (pan) = vše; παιδεία (pajdeja) = výchova; ČAPKOVÁ, D. *Pampaedia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 144.

¹⁸ Panglottia – πᾶν (pan) = vše; γλῶττα (glotta) = jazyk. PŘÍVRATSKÁ, J. *Panglottia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 239.

Termín *pansofie* je patrně k nalezení až v roce 1616 v pravidlech rosenkruciánů.²¹ Ovšem též novoplatónský školský reformátor Wolfgang Ratke (1571–1635), jenž, jak známo, poskytl Komenskému významné inspirativní podněty, pojmenoval svoji univerzální pedagogiku *Allunterweisung* (Vševědění).²² Také Komenského herborský učitel Johann Heinrich Alsted (1588–1638) použil pojmu *pansophia* roku 1630 ve své encyklopedii *Encyclopaedia septem tomis distincta*. Ján Kvačala má za to, že Johann Heinrich Alsted přejal ve svém proslulém díle *Encyclopedia septem tomis distincta* tento termín od Jakoba Böhma (1575–1624), autora díla *Mysterium pansophicum*.²³ Ve svých úvahách k této problematice tedy Kvačala pracuje s možným vlivem Jakoba Böhma na Komenského: „Či pre svoje myšlienky, i teraz v mnohom podobné italským filozofom súčasným, meno pansofie prijal z neznámej nám tradície, azda i zo spisov Jakuba Böhmeho?“²⁴

V roce 1633 napsal roztocký lékař Petr Lauremberg (1585–1639) spis *Pansophia sive paedia philosophica*, jenž měl sloužit jako úvod do filosofie.²⁵ Josef Hendrich se domnívá, že Jan Amos Komenský převzal pojem pansofie právě od Petra Lauremberga. Sám Komenský zastával názor, že Laurembergovo dílo neodpovídá velkoleposti svého titulu, „není tu totiž nic o předmětu, ba ani o prameni pravé moudrosti, Kristu, nic o životě budoucího věku – a když je někdo moudrý pro něj, pak je teprve moudrý –, není tu nic ani o cestě k tomuto životu, ani o podobných věcech.“²⁶ Tímto poskytl Lauremberg Komenskému podnět k novému pojetí pansofie.

---

¹⁹ Panorthosia – πᾶν (pan) = vše; ὀρθοσις (orthosis) = náprava; ČAPKOVÁ, D. *Panorthosia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 437.

²⁰ Pannuthesia – πᾶν (pan) = vše; νοῦθησις (nuthesia) = napomenutí, povzbuzení, výstraha, varování. BEČKOVÁ, M. *Pannuthesia* – Komentář. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 523.

²¹ Cílem Rosenkruciánů je dospět k universálnímu poznání prostřednictvím napravené výchovy. „Rosenkruciánské osvícení Komenskému umožní proniknout do skrytého jádra věcí, nabýt úplného vědění, vskutku univerzálního poznání (pansofie). Rozluští univerzální a základní božské zákony, jimiž se naprosto analogicky řídí svět i člověk.“ Cit. *Encyklopedie mystiky*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2003, 4 sv., str. 110.

²² Srv. *Pampaedia*; Lateinischer Text und deutsche Übersetzung; Herausgegeben von Dimitrij Tschizhevskij in Gemeinschaft mit Heinrich Geissler und Klaus Schaller; Quelle & Meyer, Heidelberg 1960, str. 460.

²³ Srv. tamtéž, str. 460.

²⁴ KVAČALA, J. *Komenský: jeho osobnost a jeho sústava vedy pädagogickej*. Turčianský Svätý Martin: Kníhtlačiarenský úctovnícký spolok, 1914, str. 20.

²⁵ Srv. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 56.

²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Vyd. 1. Přeložila Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, str. 119.

Erhard Weigel (1625–1699) se v roce 1673 pokusil navrhnout učebnici s názvem *Universi corporis pansophici caput summum*, jež měla být souhrnem pro všechny vědy a jejímž úkolem mělo být ukončení sporu mezi učenici. Nebyla samozřejmě vybudována na novoplatónském základě jako pansofie Komenského.²⁷

V 18. a 19. století zůstal koncept pansofie neurčitý a bez pokračování. Immanuel Kant (1724–1804) se k pansofii vyjádřil v úvodu k *Logice* jako o „[...] ohne bestimmte Grenzen ausgedehnte historische sowo als rationale Wissen.“²⁸ Ve slovnících 19. století se však objevil řecký termín „*pantosopie*.“ Ten si vypůjčil například Wilhelm Traugott Krug (1770–1842): „*pantosopie*“ ve smyslu 1. vševědění, 2. domýšlivost, vše zahrnující mysl, kde se vše vytvoří.²⁹

Teprve ve dvacátých letech minulého století se stala pansofie heslem, v němž se setkávají teosofické proudy ve svých kabalistických, hermetických a univerzálně pedagogických myšlenkách.³⁰ Vedle sebe tak stály ideje „hermetického bratrství“, komeniánské myšlenky a filosofie idealisty Karla Christiana Krause (1781–1832); poprvé zde byla „*pansophie*“ souhrnným názvem pro mysticismus, okultismus, alchymii a kabalou, jak to charakterizoval Will-Erich Peuckert (1895–1969).³¹ Pro Peuckerta byl například Jakob Böhme dokonalým pansofistou: „[...] *der vollkommene Pansoph. Der Mann, der in die Dinge hinein und, durch sie hindurch, in ihr innerstes Zentrum und in das Zentrum des Wesens sieht.*“³²

---

²⁷ Srv. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 57.

²⁸ „[...] *rozšířeném historickém a racionálním věděni bez vymezených hranic.*“ In: I. Kant: *Sämmtl. Werke in chonol. Reihenfolge*, hg. G. Hartenstein (1868) 8, 46. In: Týž, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 58. Citaci do češtiny přeložila Š. Š.

²⁹ Srv. tamtéž, str. 58.

³⁰ Srv. *Historisches Wörterbuch der Philosophie*; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 58.

³¹ Srv. tamtéž, str. 58.

³² „[...] *dokonalý pansof. člověk, který vidí až do věcí, skrz ně, do jejich nejvnitřnějšího centra a do centra jejich podstaty.*“ Citaci do češtiny přeložila Š. Š. In: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989, str. 58.

2 Geneze ideje pansofie v díle Jana Amose Komenského

2.1 Předpansofické období – encyklopedická a útěšná díla

Komenského předpansofické období, jež trvá přibližně do roku 1628, je neodmyslitelně spjato s encyklopedickými a útěšnými spisy. Právě úsilí encyklopedické stálo u zrodu Komenského pansofických snah, neboť Komenského encyklopedismus lze charakterizovat jako „*souhrn všech vědomostí o světě, ovšem na rozdíl od ostatních soudobých encyklopedií nejen pouhou snůšku vědomostí, nýbrž souhrn všech vědomostí organicky uspořádaných, nepodobající se hromadě dříví, byť i sebelépe složené, nýbrž stromu, jenž vyrůstá z jednoho kořene, vytváří kmen a rozvětňuje se ve větve, listí a plody.*“³³ Jaromír Červenka je toho názoru, že encyklopedie je Komenským sepisována především z didaktického hlediska a pansofie je pouze jakýmsi kritériem, jež má zaručit úplnost a organickou uspořádanost vědomostí tím způsobem „*jako je svět, jehož má být učebnice věrným odrazem, a jako ve světě, tak i v učebnici má vyplývat jedno z druhého a všechno tvořit souvislý celek.*“³⁴

Většina vědeckých a encyklopedických děl této doby byla psána latinsky. Avšak Komenský chtěl vytvořit encyklopedii českou, a tak poskytnout ucelené vzdělání týkající se člověka a jeho vztahu ke světu a Bohu také českému národu. Rozhodl se tak svou první encyklopedií *Theatrum universitatis rerum* napsat v mateřském jazyce. V jejím ústředí stála myšlenka, že vše, co jest, je nápodobou téhož a směřuje k jednotnému středu. Inspiraci k tomuto dílu sbíral již během pobytu v Herbornu, kde studoval od roku 1611 do roku 1613. Komenského herbornským učitelem byl encyklopedista Johann Heinrich Alsted (1588-1638), jehož encyklopedismus Komenského inspiroval například při sjednocování jednotlivých spisů do větších organizovaných celků a souborů.³⁵ Alsted „*vyslovil jako první požadavek, že by na*

---

³³ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*. Sv. IV. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, str. 19.

³⁴ Tamtéž, str. 19.

³⁵ Srv. BRAMBORA, J. *Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 6.

*biblickém základě neměla stát pouze přírodní filosofie (fyzika), ale veškeré filosofické disciplíny.*³⁶

2.1.1 *Theatrum universitatis rerum*

Komenský vypracovával *Theatrum universitatis rerum* (Divadlo veškerenstva věci) v letech 1616–1618. Tuto encyklopedii utřídil nikoliv abecedně, nýbrž tematicky a rozdělil ji na dvě části. V první části je vylíčeno *Divadlo světa* a věci v něm obsažené. Druhá část nese název *Divadlo tajemství Písem svatých (Theatrum Scripturae)* a pojednává o Boží moudrosti.³⁷ Komenský rozložil tuto encyklopedii na čtyři díly, a tedy *Theatrum naturae, Theatrum vitae humanae, Theatrum orbis terrarum, Theatrum seculorum*. Každý díl obsahuje čtyři knihy. Podle Komenského má být encyklopedie branou k moudrosti, nejenom k pouhému vědění ve smyslu mechanického seskupování informací. Lidské poznání má vycházet především z Bible. Dílo je tak psáno spíše v duchu teologickém nežli vědeckém. Komenský vykládá svět jakožto celek v intencích křesťanských představ o pádu a vykoupení. „*Lidské divné skutky, předsevzetí a umění nemají zde ještě onu úlohu, která jim jednou připadne v celkovém systematickém nárysu pansofickém.*“³⁸

2.1.2 *Amphitheatrum universitatis rerum*

Komenský pracoval v letech 1624 až 1627 na úpravách a rozšíření výše zmíněné encyklopedie pod upraveným názvem *Amphitheatrum universitatis rerum*. V *Listě Petru Montanovi (J. A. Comenii Scriptorum Catalogus qui vulgo dicitur Epistula ad Montanum)*³⁹ z roku 1661 sděluje, že chtěl encyklopedii rozšířit na 28 knih, avšak jeho záměr mu přerušil nucený odchod do vyhnanství. Při lešenském požáru v roce 1656 přišel Komenský o většinu svých děl. Z pokusu o rozšíření encyklopedie se nám tak dochovala pouze Sedmá kniha druhého dílu *Amphiteatra*.⁴⁰

---

³⁶ KLOSOVÁ, M. *O Předehře pansofie a jejím Objasnění*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Vyd. 1. Přeložila Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, str. 22.

³⁷ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Theatrum universitatis rerum*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 1. Ed. Antonín ŠKARKA. Vyd. 1. Praha: Academia, 1969, str. 114.

³⁸ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl I, Praha: Oikoymenh, 1997, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 9, str. 261.

³⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 1. Ed. Antonín ŠKARKA. Vyd. 1. Praha: Academia, 1969, str. 15.

⁴⁰ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 1, cit. d., str. 185.

Komenský se věnoval sepisování encyklopedií po celý život. Jazykové učebnice sloužily jako malé encyklopedie a odpovídaly danému dětskému věku. Z jeho pozdějších encyklopedií jmenujme alespoň učebnice sepsané v letech 1629–1632, jež jsou součástí díla *Opera Didactica Omnia*: „*Viridarium, učebnice pro 3. ročník, byla malou encyklopedií přírody a umění; Balsamentum, učebnice 5. ročníku, byla encyklopedií věd a umění (universum lidské); Labyrinthus (4. ročník) a Paradisus animae (6. ročník) byly asi obsahu duchovně náboženského.*“⁴¹

2.2 Pansofické období – programová pansofická díla a pansofické metafyziky

Pansofickým obdobím Komenského míní Jan Patočka třicátá léta 17. století. Jedná se o dobu Komenského vyhnanství v polském Lešně, kde pobýval v letech 1628 až 1641 a kde vyučoval na zdejší gymnáziu, jehož se stal roku 1638 rektorem.

Jan Patočka ve studiích o Komenském upozornil, že „*je (...) pansofické období Komenského tvorby zřetelně definováno vůči období předchozímu a od roku 1630 máme před sebou již Komenského – pansofa, myslitele světové jednoty, harmonie a paralelismu, který odtud se snaží vyvodit základy vychovatelství, ale též jednotný předmět vyučování a výuky.*“⁴² Pojem pansofie se u Komenského vyvíjí postupně a nenásleduje vždy svůj původní smysl a obsah. Komenský pojímal pansofii v dílech *Janua lingvarum*, *Vestibulum* a *Janua rerum* pouze z didaktického aspektu „*a její cíl viděl ve všestranném a komplexním vzdělání rozumu, v náležitém poznání věcí a jejich vzájemných souvislostí, jehož se mělo dostat žákům v nově organizované škole.*“⁴³ Komenského pansofické snahy však míří dále nežli k pouhé reformě školství a vzdělávání a tím se jasně odlišují od jeho encyklopedismu. Jak již naznačil Jan Patočka, *Theatrum* a *Amphitheatrum* jsou snahou o systematiku, nýbrž pansofie se od nich liší cílem, prostředky, metodou a především výsledkem. „*Pansofie na rozdíl od běžného*

---

⁴¹ PATOČKA, J. *Komenského učebnice pro národní školu, Janua lingvarum a Velká didaktika*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 313.

⁴² PATOČKA, J. *Význam filosofického úsilí Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, Praha: Oikoymenth, 2003, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 11, str. 23.

⁴³ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 20.

*encyklopedismu, který má cíle v podstatě utilitární, má účel universální: povýšení člověka na nový stupeň, přípravu člověka pro vyšší, universálnější život.*⁴⁴

Koncem třicátých let dospěl Komenský k potřebě utvoření jednotné vědy pomocí pansofie, a tak „reformovat nejen tradování vědy ve školách a učebnice, nýbrž vědu vůbec, která má být sjednocena, soustředěna a ucelena v jeho nové encyklopedické soustavě, v pansofii sloužící nejen účelům školy, nýbrž potřebám vědy vůbec.“⁴⁵ Vybudováním nové organicky a systematicky uspořádané vědy v rámci pansofie se zabývají jeho programová díla, jež předkládají plán na utvoření takto sjednocené vědy. K těmto dílům řadíme *Pansophiae prodromus*, *Conatuum pansophicorum dilucidatio* a *Pansophiae diatyposis*. V tomto období se tedy Komenský soustředí především na tvorbu pansofických programových děl a pansofických metafyzik. Jeho cílem je sloučit do jednoho celku veškeré specializované příručky a sjednotit pohledy na člověka, přírodu a vývoj společnosti.

2.2.1 Didaktika a pansofie

Komenský měl za cíl podat obecné učení o všech věcech. Byl přesvědčen o tom, že neuspořádanost a jednotlivosti způsobují omyly a zmatek, a právě proto by se poučení o věcech nemělo podávat izolovaně, nýbrž v uspořádaném celku. „*Takovýto vybraný, vytríbený a správně utříděný soubor poznatků nazýval Komenský pansofie, tj. vševěda, správnějším překladem všemoudrost.*“⁴⁶ Komenského didaktická díla byla vystavěna na pansofickém základě, jenž jim propůjčoval ucelenost a organizovanost. Právě takto Komenský zprvu pracoval s pojmem pansofie při vytváření učebnic a encyklopedií. Mezi didaktické spisy patří například *Informatorium školy mateřské* (1630),⁴⁷ *Didaktika, to jest umění umělého vyučování* (z let 1628–32),⁴⁸ *Velká didaktika (Didactica Magna)*,⁴⁹ jejíž český text začal Komenský zpracovávat již v roce 1627 a dokončil jej v Lešně. Spis pak dále přepracovává a v roce 1633

---

⁴⁴ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 558.

⁴⁵ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 21.

⁴⁶ BRAMBORA, J. *Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 8.

⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Veškerých spisů Jana Amosa Komenského*. Ed. NOVÁK, J. V, Brno: Nákladem Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, 1913.

⁴⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika, to jest: Umění umělého vyučování, kterak by totiž člověk dřív než na tělo vzroste a stav svůj začně, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen, a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl*. Praha: I. L. Kober, 1872.

⁴⁹ KOMENSKÝ, J. A. NOVÁK, J. V. *Veškerých spisů Jana Amosa Komenského IV*. V Brně: Nákladem Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, 1913. Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského 15/I: Johannis Amos Comenii opera omnia 15/I*. Ed. Eva KAMÍNKOVÁ. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986.

převádí do latiny, poprvé vyšel až v roce 1657 v díle *Opera Didactica Omnia*.⁵⁰ Komenského soubor didaktických prací *Opera Didactica Omnia* (Veškeré spisy didaktické) vznikl během jeho pobytu v Amsterdamu a jedná se o souhrn jeho dosavadních pedagogických děl. Ve stejné době, kdy vznikala latinská *Didactica Magna*,⁵¹ vznikal také text *Janua rerum sive Totius pansophiae seminárium* (zlomek z díla *Praecognita pansophiae*), jenž vychází ze stejných myšlenkových základů a jenž je na několika místech s *Didaktikou* totožný.⁵² Podle Patočky spadá Komenského pansofický předěl už před *Didaktiku*,⁵³ nikoli až za ni.⁵⁴

Jan Patočka nás nabádá, že bychom se měli vyvarovat slučování dvou různých významů pansofie u Komenského, a to pansofie ve smyslu *universálního metodicky sjednoceného vědění* a *pansofie jako knihy, pansofické encyklopedie*.⁵⁵ Právě tohoto omylu se dopustil ve svém zkoumání Josef Hendrich, který neodlišil vznik samotné pansofické ideje od Komenského záměru vytvořit pansofickou knihu. „*Nemohl ze svého stanoviska jasně připustit důsledek, že Didaktika je spis pansofický, ačkoli viděl ve svých pojednáních o pansofii, že Komenského analogie mezi přírodou a uměním nejsou v jeho očích pouhé analogie, nýbrž mají význam průkazný - možné říci vůbec: metodologický.*“⁵⁶

Patočka odkazuje také na Komenského výroky v autobiografických záznamech, jež jsou důkazem toho, že úspěch *Janua lingvarum* podnítil u Komenského pouze vznik myšlenky na vytvoření pansofické encyklopedie, nikoliv vznik samotné pansofické myšlenky. Patočkův názor vyvrací Hendrichovy a Kvačalovy závěry, z nichž vyplývá, že Komenský poznal Bacona z Verulamu⁵⁷ až po vytvoření *Didaktiky*, a tak nemohl být při jejím vzniku

---

⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A.. *Dílo Jana Amose Komenského 15/I*, cit. d.

⁵¹ Velká didaktika je tvořena filosofií výchovy, obecně didaktickou částí, která obsahuje pedagogický realismus, částí speciálně didaktickou a částí, jež je věnovaná organizaci školství. Srv. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů* In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 101.

⁵² Srv. KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didactica magna*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 15/I*, cit. d., str. 436.

⁵³ Podle Patočky je „*didaktika sice postavena již na základě reformovaného universálního vědění, které se zásadně liší od staršího encyklopedismu Komenského – zde běží již o část jednotné vědy, kterou Komenský nazve křesťanskou vševědou či pansofií: ale Komenský pořád ji ještě určoval pouze své vlasti, jejímu povznesení a posílení úlohy Jednoty po návratu do vlasti.*“ PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 102.

⁵⁴ Srv. tamtéž, str. 103.

⁵⁵ PATOČKA, J. *Některé z dnešních úkolů bádání o Komenském*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 307.

⁵⁶ Tamtéž, str. 307.

⁵⁷ Bacon, stejně jako Campanella, inspirovali Komenského myšlenkou, že věci lidské mohou být napraveny reformou lidského vědění a poznávání. Podle Patočky: „*Campanella Komenskému ukazuje, že tradiční logika a metafyzika, ale i fyzika a lékařství, ... prostě všechna odvětví lidského poznání vyžadují soustavné reformy, mají*

ovlivněn Baconovým pedagogickým realismem: „je kupodivu, že tak přesným badatelům uniklo, že Komenský mluví o Baconově vlivu v témže dopise z roku 1630, kde vykládá o celkovém vzniku své Didaktiky.“⁵⁸

Jan Patočka rozdělil Komenského myšlenkový vývoj na období *předpansofické*, *pansofické* a *všenápravné*. „Tato periodizace je ve shodě s tím, co Komenský sám učinil v *Opera didactica omnia*, když tento komplex (naprosto nemíněný tak, že by „*didactica*“ bylo něco zásadně odlišného od „*pansophica*“, jak ukazuje zde zahrnutý *Prodromus a Dilucidacio*) jasně odlišuje od všeho předchozího tím, že jej zahajuje *Didaktikou*.“⁵⁹ Pokud jde o Komenského filosofický vývoj, jeho první etapou je *encyklopedismus*, v němž se uplatňují Komenského snahy vědecky a národně popularizační, spisy *útěšné a moralistické*, *pansofické* tendence s vyústěním do *všenápravy*.⁶⁰ Co se týče souvislosti *Didaktiky* s pansofií, odkazuje Jan Patočka na listy psané Hartlibovi, v nichž Komenský líčí *Didaktiku* jako nástroj pansofické metody. Jedná se tedy o dílo, které je již od začátku vedeno myšlenkou pansofie a které tedy můžeme zařadit k ostatním filosoficko-pansofickým myšlenkám Komenského. Patočka dokonce tvrdí, že *Didaktika* je prvním pansofickým dílem, jež Komenský napsal: „*teprve v Didaktice (a v žádném dřívějším díle Komenského) máme před sebou úvahu o metodě jako mohutném instrumentu působení a zmnožení lidských sil; že Didaktika sama je dílo, které předpokládá tuto celkovou reformu lidského vědění, že „ex ima natura fundamenta eruere“ neznamená nic jiného než celkový základ vševedy.*“⁶¹ V *Didaktice* je zřetelně obsažena panharmonická myšlenka a právě z tohoto důvodu jde o dílo pansofické, a to i přesto, že v něm není pojem pansofie nikterak rozvíjen.

---

být uvedeny ve skutečný systém nikoli verbálního, ale reálného vědění. A ukazuje zároveň, že filosof dovede rozvrhovat obrazy této skvělejší a světlejší, uspořádanější a šťastnější budoucnosti, kde člověk bude mnohem více pánem přírody i sebe sama. A Bacon jej opět oslňuje myšlenkou, že toto nové reální, nikoli verbální poznávání, odlišné od školských zdánlivých vědomostí, možno získat novou metodu, zmnožující síly ducha, tak, jako stroje rozmnožují mnohonásobně síly našich rukou.“ Patočka je toho názoru, že Komenský má blíže ke Campanellovi. A to konkrétně ve svém pojetí celkové systematiky, v němž v jednotu vědění zahrnuje svět člověka, přírody i Písma a v němž mezery jednoho světa doplňuje světem druhým na základě Kusánského pojetí panharmonie. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 99.

⁵⁸ Tamtéž, str. 103.

⁵⁹ PATOČKA, J. *Význam filosofického úsilí Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 30.

⁶⁰ Srv. PATOČKA, J. *Některé z dnešních úkolů bádání o Komenském*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 306.

⁶¹ PATOČKA, J. *Velká didaktika, Bacon a Josef Hendrich*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 320.

Pro Komenského je didaktika uměním, jež vychází z přírody. „*Za základ přirozené výchovné metody, která se tak sama jeví jako první produkt filosofické metody Komenského, metodu, kterou bychom mohli nazvat panharmonickou, je nyní z filosofického hlediska zvláště důležitá zásada celkovosti a celistvosti.*“⁶² Vše musí směřovat k vyučování celistvému, až encyklopedickému a věci je stále třeba zkoumat z jiného pohledu. Při tom musíme mít na zřeteli, že je třeba opírat se o věci nám již známé a námi ovládnuté.

Myšlenka, že didaktika a pansofie jsou si velice blízké, se stala Komenskému základem, na němž chce vystavět i takzvanou pansofickou školu. Patočka poukázal, že Komenský již ve své předmluvě k *Physicae synopsis*⁶³ (*Physicae ad lumen divinum reformatae Synopsis Philodidacticorum et Theodidacticorum censurae exposita*; v překladu: Přehled fyziky opravené z hlediska božího světla, předložený posudku těch, kteří vyučují filosofii a teologii)⁶⁴ vidí stejný základ pro svůj nárys křesťanské vševědy v metafyzice, fyzice a didaktice. Předmluva pochází z 30. listopadu 1632. Celý spis byl dokončen v Lešně roku 1632 a vydán následující rok v Lipsku. „*Prodromus, Dilucidatio, Diatyposis a Via lucis ukazují plán vševědy v době jeho první velkorysé systemizace. Komenský sám mluví (v předmluvě Fyziky) o různých potůčcích vyvěrajících z téhož pramene.*“⁶⁵ Patočka dále zmiňuje, že právě *Synopsis physicae* značí poslední období Komenského přírodovědně didaktických spisů, které později sám Komenský shledává nedostačujícím a překonává jej pansofickou myšlenkou jednotného a celkového vědění. „*Synopsis physicae je poslední článek jednoho řetězu, ale tkví již rovněž jako článek v souvislosti další, jak ukazuje její předmluva, uvádějící ji v souvislost s Didaktikou a Pansofií v užším smyslu slova.*“⁶⁶ Červenka poukazuje na vývoj Komenského myšlenek obsažených v *Přehledu fyziky*, jenž je sice spisem o přírodě, ale je pojat jako učebnice vyšší úrovně, která svým pojetím odpovídá prvnímu dílu *Theatra* a rovněž čtvrtému stupni *Pansofie*, který pojednává o světě hmotném.⁶⁷

---

⁶² PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 189.

⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 12. Ed. Luboš NOVÝ. Vyd. 1. Praha: Academia, 1978.

⁶⁴ Srv. ČERVENKA, J. Předmluva k *Přehledu fyziky*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě* Sv. V. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, str. 73.

⁶⁵ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 268.

⁶⁶ PATOČKA, J. *J. A. Komenský a vyučování přírodním vědám*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 292.

⁶⁷ Srv. ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 35.

Že je *Didaktika* pansofickým dílem, je podloženo rovněž ve spise *Praecognita pansophiae*, v němž je vytyčen cíl člověka a stanoveny prostředky a způsoby k jeho dosažení. To je ve své podstatě to samé, co líčí Komenský v *Didaktice*.⁶⁸ Jan Patočka předkládá další důkaz, který jasně demonstruje vztah mezi Komenského pansofií a didaktikou. A to sice korespondenci s Bohuslavem Leszczyńským, jež svědčí o tom, že Komenský spojuje tyto dvě problematiky v jeden celek v souvislosti s myšlenkou založení pansofické školy. „V memoriálu, který podává Komenský 12. září 1640 B. Leszczyńskému, je první zmínka o knihách vševedných, určených tentokráte ovšem ke školnímu vyučování, totiž vedle vlastní *Pansofie o Panhistorii a Pandogmatii*.“⁶⁹

2.2.2 *Janua lingvarum reserata*

Komenský vydal roku 1631 v Lešně velmi úspěšný spis *Janua lingvarum reserata sive Seminarium lingvarum et scientiarum omnium* (Dvěře jazyků otevřené čili Semeniště jazyků a všech věd), který se později stal součástí díla *Opera Didactica Omnia I.*⁷⁰ Sám Komenský považoval učebnici *Janua lingvarum* za malou encyklopedii (*encyclopaediola*).⁷¹ Podnětem pro sepsání této učebnice se Komenskému staly požadavky a potřeby vědeckého prostředí třicátých let 17. století. Věda se domáhala sjednocení primárních atributů, tj. věcného vědění s jazykovým. Komenský v této jazykové učebnici prezentuje reformované vědění, jehož stěžejní myšlenkou je panharmonický vztah jazyka, pojmů a věcí. Jazykové vyučování má být vedeno věcně a encyklopedicky.⁷²

V uspořádání učebnice *Janua lingvarum* vychází Komenský nejprve z *Boha*, z prajednoty a následně rozvíjí *přírodu* (nerosty – rostliny – živočichové). „Z ní vyrůstá člověk, zprostředkující člen mezi světem hmotným a světem duchovním, který si vytváří svůj svět lidský, tvoří hmotné hodnoty a společenská zřízení (lidská práce – společnost), pak hodnoty duchovní a mravní, jež ho povznášejí nad hmotný svět, z něhož vyšel, a svou smrtí se

---

⁶⁸ Srv. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 103.

⁶⁹ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 217.

⁷⁰ Srv. KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua lingvarum*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 15/I, cit. d., str. 488.

⁷¹ Srv. BRAMBORA, J. *Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 8.

⁷² Srv. PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 190.

*posléze zase vrací v původní jednotu, v Boha.*⁷³ V Komenského přirozené výchovné metodě, jež je výsledkem právě panharmonické metody, hraje stěžejní úlohu *zásada celkovosti a celistvosti.*⁷⁴ Tento celek by měl být uspořádán v souvislém systému, který odpovídá obrazu světa.⁷⁵ Podle Červenky chce Komenský v učebnici *Janua lingvarum* dodržet pansofický aspekt ve všech vyučovacích stupních, „*tj. obsahem vyučování na kterémkoli z nich nesmí být nikdy jen část vědění o světě, nýbrž vždycky všechno vědění o světě, přizpůsobené ovšem věkovému stupni, vědění uspořádané vždycky v organický celek.*“⁷⁶ Takový celek se měl poté stát organickým útvarem, který odpovídá organickému útvaru veškerenstva, kde „*jedno zapadá v druhé, a všechno souvisí se vším.*“⁷⁷ Tímto chce Červenka ukázat, že Komenský touto myšlenkou předznamenal zásadu, kterou později stanovil pro vytvoření své pansofie (*Pansophiae prodromus* 1639).⁷⁸ V *Janua lingvarum* se tedy objevuje Komenského organické pojetí světa, „*srovnáním světa se stromem, a organické pojetí člověka, který je světem v malém, mikrokosmem, obsahujícím všechny části velkého světa, makrokosmu, a je v přímé souvislosti a stálých vztazích ke všem věcem makrokosmu, jak se o tom dočítáme již v českém zpracování Didakticky z let 1628 až 1630.*“⁷⁹ Proces vyučování má tedy probíhat vnitřně, nikoliv zvnějšku. Úkolem není pasivně přijímat něco nového, ale naopak rozvíjet to, co je v nás již ukryto. Jedině takto může pansofie plně sloužit školským účelům. Komenskému šlo o naplnění svých požadavků jak filosofických, tak didaktických. „*Komenský od poloviny let třicátých nazývá takovouto učebnici pansofií a je třeba přiznat, že takovouto pansofií in nuce jsou již Dvěře jazyků, jejichž struktura a uspořádání látky vcelku a zhruba již odpovídá velké hallské Pansofií.*“⁸⁰

Josef Brambora se domnívá, že Komenský nebyl s tímto svým dílem zcela spokojen, jelikož nabízelo pouze poučení o věcech a nikoliv úvod do jazyka.⁸¹ Aby tedy byla

---

⁷³ ČERVENKA, J. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua linguarum reserata*. Praha: [Státní knihovna ČSR], 1968, str. 7.

⁷⁴ Srv. PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 189.

⁷⁵ Srv. ČERVENKA, J. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua linguarum reserata*, cit. d., str. 6.

⁷⁶ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 19.

⁷⁷ ČERVENKA, J. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua linguarum reserata*, cit. d., str. 8.

⁷⁸ Srv. tamtéž, str. 8.

⁷⁹ Tamtéž, str. 8.

⁸⁰ Tamtéž, str. 9.

⁸¹ Srv. BRAMBORA, J. *Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 8.

srozumitelná i mladším žákům, vzniká učebnice *Januae lingvarum Vestibulum* (Předsíň Dveří jazyků, 1632).⁸² Dále chtěl Komenský vytvořit sedmidílný soubor jazykových učebnic *Palatium linguae Latinae* (Palác latinského jazyka), nýbrž nakonec sepsal pouze třídílný soubor, který pojmenoval *Eruditio scholastica* (Školské vzdělání). I přes Komenského nespokojenost s učebnicí, jež byla pro začátečníky příliš obtížná, se stala *Janua lingvarum* světově uznávanou. Jan Patočka je toho názoru, že „úspěch Brány jazyků vedl pak k další paralelní myšlence – k Bráně věcí, totiž k pansofické encyklopedii.“⁸³ Komenský v *Janua lingvarum* zkoumá pouze spojení slov a věcí při mluvení. Nevěnuje se výměře pojmů samotných, jak tomu později učiní v *Janua rerum* z roku 1643. „*Janua lingvarum učí pomocí slov mluvit o věcech procházejíc vrstvou pojmů, aniž je speciálně zpracovává; pojmy přejímá v obvyklém významu z běžného usu.*“⁸⁴ Komenský rovněž odkazuje na učebnici *Janua lingvarum* v programovém pansofickém díle *Pansophiae prodromus*.

2.3 Programová pansofická díla

2.3.1 Pansophiae prodromus

Text s názvem *Conatuum Comenianorum praeludia* (Předehry Komenského snah) byl nejprve vydán bez vědomí Komenského Samuelem Hartlibem a Joachimem Hübnerem v Oxfordu roku 1637. Sám Komenský vydal tento spis později v roce 1639 a pojmenoval jej *Pansophiae prodromus* (Předchůdce vševědy). V souboru *Opera Didactica Omnia* (Veškerá díla didaktická, 1657) pak nese zkrácený název *Pansophiae praeludium* (Předehra pansofie). Komenský vytváří v *Pansophiae prodromus* filosofické základy, na nichž je vystavěna *Velká didaktika*. „Ukazuje v něm pojetí světa pro řešení obsahu vzdělání, podává plán na sjednocení lidského vědění, zabývá se uspořádáním všeho vědění, vševědy, kterou by si mohl osvojit každý člověk.“⁸⁵

Překlad názvu *Prodromus* se vžil jako *Předchůdce*, avšak „u Komenského *prodromus* znamená předhlasatele, herolta, ohlašovatele; naopak předchůdce se u něho jmenuje

---

⁸² KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského 15/1*, cit. d.

⁸³ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 268.

⁸⁴ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 190.

⁸⁵ VÁŇA, J. *Slovo úvodem*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 8.

*praecursor a bývá to kulturně historicky důležitá osoba.*⁸⁶ *Pansophiae prodromus* je programovým dílem, jehož úkolem bylo propagovat a představit Komenského myšlenku k sepsání pansofického díla *Janua rerum*. Komenský tak sestavil pansofický plán, který neměl doposud vypracovanou konkrétní podobu. Podává v něm návrh na reformu lidského vzdělání. „*Začal jsem doufat, že pokud by se toto studium rozšířilo na všechny věci (aby se obsáhlo všechno, co je nutné vědět a udělat a v co je třeba věřit a doufat), bude možné vytvořit nějakou velmi pěknou malou encyklopedii či pansofii s dobrým využitím.*“⁸⁷ Ucelené a přehledné vzdělání o všech věcech by se mělo umožnit většině lidí. To je také důvod, proč nabádá ostatní spisovatele a filozofy k sepisování učebnic a dalších vědeckých textů ve dvojitým jazyce – v rodném a latinském. Komenský není zastáncem dílčího zaměření ve studiu, protože takové není s to v člověku probudit úplné a jednotné vědění. Jak praví: „*Pansofové a znalci všech oborů jsou tak vzácní, že i ti, kdo znají mnoho věcí, a ti, již ovládají více oborů (polyhistorové), jsou pokládáni za zázrak.*“⁸⁸ Právě nejednotnost a nevzdělanost ve všech oborech vede lidstvo do temnoty. Je tedy zapotřebí sjednotit veškeré vědění, protože právě tato celistvost nás nasměřuje k pravé moudrosti.

Komenského zásady pro vytvoření pansofie jsou jasně zřetelné. Jedná se především o organizovanost, promyšlení a plánování. Pansofie má být: „*I. spolehlivým a stručným shrnutím veškeré vzdělanosti; II. zářící pochodní lidského rozumu, III. stálou normou pravdy věcí, IV. bezpečným přehledem životních úkolů, V. svatým žebříkem k Bohu samotnému.*“⁸⁹

Komenský si tedy kladl za cíl vybudovat jednotnou vědu, jež stojí na jednotném metodickém základě. Dosavadní vědecké metody a systémy shledává Komenský nedostatečnými, jelikož je jiní dokázali vyvrátit. „*Podobně se to dá chápat u teologických učení nebo také u celých metod: dají se vybudovat i zbořit, poněvadž nejsou vymyšleny podle neměnné normy věcí.*“⁹⁰ Pansofická metoda musí být založena na jednotném řádu věcí, teprve potom bude sloužit ke svému záměru, totiž k univerzálnímu poznání věcí. Jedná se tedy o

---

⁸⁶ KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Pansophiae praeludium – Conatuum pansophicorum dilucidatio*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 15/II*, cit. d., str. 407.

⁸⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Spojovací text Veškerých spisů didaktických k Předehře pansofie*. In: *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Vyd. 1. Přeložila Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, str. 29.

⁸⁸ Tamtéž, str. 39.

⁸⁹ Tamtéž, str. 63.

⁹⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Spojovací text Veškerých spisů didaktických k Předehře pansofie*. In: *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 54.

křesťanskou pansofií, neboť může být vystavěna pouze na křesťanských základech. Komenský se netají tím, že bychom měli při tvorbě pansofické knihy postupovat stejným způsobem jako Bůh, jenž rozvrhl vše podle *počtu, míry a váhy* (Mdr 11, 20; Iz. 40, 12). Pansofie má být uspořádána tím způsobem, aby „*byla jakýmsi svatým žebříkem, po němž vystoupáme přes všechny viditelné věci až k neviditelnému vrcholu všeho, k nejvyššímu Božímu majestátu (jenž nám svou září ukazuje, že všechno, co stojí pod ním, není nic než stín pravého světla); a tam jako v nehybném středu pokoje a cíli každé touhy konečně spočineme a v onom zdroji života, z něžž plynou prameny rozkoši, se ponoříme do věčné blaženosti.*“⁹¹

V ústředí Komenského pansofie stojí myšlenka, že vše (cokoliv je kolem nás i v nás) je stvořeno Bohem, od něhož jsme získali nejenom touhu po poznání, ale také možnost věci pravdivě poznat. V poznávání divadla přírody a Písma člověku napomáhají smysly a rozum, jejichž nedostatky jsou kompenzovány Božským zjevením.⁹² Dosažením univerzálního poznání věcí se lidská mysl stane obrazem Božím. Pokud má být právě stavba světa pojata do poznání lidské mysli, musíme nejprve získat základní ideje, „*z nichž je text každé vrstvy skutečnosti sestaven jako slova a věty z hlásek.*“⁹³ Jak uvádí Jan Patočka, příroda nám v tomto smyslu napomáhá k získání základní *abecedy reality*, na jejímž základě budeme moci převést do jiných oborů *analogické základní pojmy, struktury a zákony*, až dospějeme k *všeobecnému paralelismu*.⁹⁴ „*Údaje jedné vrstvy mají význam vždy pro všechny ostatní a všechny vrstvy jsou výrazem téže zákonnosti, kombinace týchž prvků.*“⁹⁵ Jednotnou vědu je tedy potřeba založit na všeobecných knihách Písma, světa a mysli. Pansofie je tak chrámem moudrosti, jejímiž základními kameny jsou Božské ideje. Veškeré poznání směřuje k jedinému Bohu, jenž je studnicí všech idejí. Z Komenského myšlenek vyplývá, že všechny věci participují na idejích Božské mysli a zároveň mezi idejemi panuje úměrnost. Příčiny věcí se od sebe navzájem neliší ničím, pouze formou existence. Komenský to připodobňuje k formě u pečeti. „*Nejprve*

---

⁹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Spojovací text Veškerých spisů didaktických k Předehře pansofie*. In: *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 59.

⁹² Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 33.

⁹³ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 186.

⁹⁴ Srv. tamtéž, str. 186.

⁹⁵ Tamtéž, str. 186.

*ji v mysli pojme ten, kdo ji utváří nebo komu dává příkaz, pak se obraz hloubí do kovu a nakonec se otiskne do vosku.*⁹⁶

Lidské vědění tvoří poznání Boha, přírody a umění či dovednosti. „*Kdo pozná ty tři, pozná všechno: poněvadž z tohoto trojího druhu věcí sestává celé veškerenstvo.*“⁹⁷ K jejich zkoumání nám slouží lidská mysl, která má možnost odhalit ideje obsažené ve věcech. Všechny věci i ideje působí ve vzájemné harmonii, jelikož i lidská mysl je v harmonii s Boží myslí. Ten, kdo pozná základní ideje, pozná vše. Začít bychom měli u přirozených věcí, neboť Božské jsou nám zčásti nepřístupné. Bůh nám poodkryvá pravdu, tedy světlo boží postupně. Komenský lpí na tom, aby veškeré vědění bylo tak jasné a čisté jako je čistá matematická věda. „*Z těchto dvou zdrojů, z přírody a Písma, bude nutné vybudovat ty normy pansofie, které se musejí vytvořit a jejichž pomocí by se všechno - největší i nejmenší, nejvyšší i nejnižší, první i poslední, viditelné i neviditelné, stvořené i nestvořené - dalo uvést do jediné, skutečné, dokonalé harmonie či spíše všeobecné harmonie, jež všude činí zadost sobě i věcem a nad niž nemůže existovat lepší.*“⁹⁸ Pro odvození společných idejí věcí z poznávaných věcí využil Komenský metodu indukce, následně stanovil normy a axiomy. Tak se budeme moci opřít o neměnné a věrohodné věty, které se stanou pravdou.

2.3.2 Conatuum pansophicorum dilucidatio

Pansophiae praeludium (Předehra Pansofie)⁹⁹ získala mnoho odpůrců a Hieronim Broniewski ji dokonce nazval kacířským dílem. Broniewski kritizuje celé Komenského dílo v padesáti bodech; „*vadilo mu na ní to, co dnes nejvíce přitahuje, totiž společenský optimismus, který se přísnému teologovi zdál neslučitelný s dogmatem o zkaženosti lidské přirozenosti.*“¹⁰⁰ Na obhajobu svých myšlenek sepsal Komenský text *Conatuum pansophicorum dilucidatio* (Objasnění pansofických pokusů),¹⁰¹ jenž byl vydán v roce 1638. Vydání obou spisů schválila Jednota 21. 3. 1639.¹⁰² Ač je toto dílo obhajobou Komenského

---

⁹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Vyd. 1. Přeložila Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, str. 82.

⁹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 78.

⁹⁸ Tamtéž, str. 86.

⁹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d.

¹⁰⁰ KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Pansophiae praeludium – Conatuum pansophicorum dilucidatio*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 15/II*, cit. d., str. 406.

¹⁰¹ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d.

¹⁰² Srv. KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Pansophiae praeludium – Conatuum pansophicorum dilucidatio*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 15/II*, cit. d., str. 407.

pansofických pokusů, nenalezneme v něm kritiku Broniewského argumentů, nýbrž pouze další rozvedení a vysvětlení pansofických myšlenek sepsaných v *Pansophiae prodromus*. Podle Klosové nám *Conatuum pansophicorum dilucidatio* podává jeden z prvních určitých náčrtů pansofie, konkrétně, jak má být vybudována a strukturována, i když se v mnohém liší od pozdějšího zpracování v Komenského díle *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Obecná porada o nápravě věcí lidských)*.¹⁰³ Jan Patočka je toho názoru, že pokud porovnáme schéma pansofické soustavy vyjádřené v *Dilucidatio pansophiae* a schéma *Pansofie z Všeobecné porady*, dojdeme k závěru, že se jedná o rozdíl mezi částí a celkem. „Pansofická filosofie je, jak známo, opět v podstatě didaktický vynález, jak maximálně zjednodušit zdánlivě nekonečnou rozmanitost universa, jak ji převést na jednotu co možná největší a způsobit, aby každá jednotlivost nějakým způsobem ohlašovala a vyjadřovala celek, do něhož náleží. Při takovém maximálně jednoduchém uspořádání universa bude ovšem i didaktický efekt maximální, neboť každá jednotlivost bude určitým způsobem vyučovat všemu.“¹⁰⁴ Komenský se v *Dilucidatio pansophiae* rovněž obhajuje z nařčení, že směšuje Boží a lidskou moudrost. Toto nařčení však vyvrací a navrhuje změnu názvu knihy na CHRÁM KŘESŤANSKÉ PANSOFIE, jenž musí být vystaven podle idejí, norem a zákonů samotného nejvyššího stavitele Všemohoucího Boha a jenž má být zasvěcen účelům obecné církve JEŽÍŠE KRISTA shromážděné a shromažďované z lidí všech rodů, kmenů, národů a jazyků.¹⁰⁵ Pro Komenského je filosofie Božím dílem a teologie Božím slovem. Jeho záměrem je spojit tyto dva obory v jeden celek, protože jen tak se mohou navzájem doplňovat a vytvořit pansofii.

Komenský měl v úmyslu vytvořit stručný přehled a popis věcí obsažených v Božích knihách (přírody, Písma a lidského svědomí), které působí ve vzájemné harmonii a posloupnosti, „a aby se zde pro osvětlení věcí použilo všechno, co vysvítá z božských zjevení, a aby zde byly všechny obecné pojmy, které jsou vrozené lidské mysli, roztrženy podle svého použití.“¹⁰⁶ Harmonické uspořádání zajistí, že se mysl bude postupně povznášet od nejnižších věcí k věcem nejvyšším. Vše má být rovněž podřazeno sobě navzájem.

---

¹⁰³ Srv. KLOSOVÁ, M. *Proč číst Komenského?* In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 24.

¹⁰⁴ PATOČKA, J. *Vývoj pedagogického myšlení Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II: Soubor textů o J. A. Komenském. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sebrané spisy Jana Patočky sv. 10, str. 76.

¹⁰⁵ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 128.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 120.

Komenský nabádá k rozžehnutí universálního světla v lidské mysli a k jeho dosažení používá pansofickou metafyziku, „*díky níž se všechny potůčky lidských zjištění i všechny řeky Božích děl a slov navracejí ke svým pramenům, a pak je jejich řečiště znovu vedou nazpět, aby snadno vlévaly do lidské mysli univerzálnější poznání věcí, než jaké mohlo vzniknout doposud užívanými postupy.*“¹⁰⁷ Veškeré věci přirozené i umělé jsou pro lidskou mysl abecedou, kterou se připravují na čtení a chápání vyšších věcí, jež jsou obsaženy v Božím zákoně.¹⁰⁸ Celou pansofii tak přirovnává k výstavbě Božího chrámu moudrosti. *Templum* je univerzální chrám, z něhož se dá hledět do všech stran a jež je zároveň místem přístupným každému člověku. Komenský je přesvědčen, že moudrost je Bohem člověku pouze propůjčená, aby mohl dosáhnout poznání. K tomu mu má dopomoci univerzální stavba, kterou tento chrám obsahuje. Komenský se také odvolává na Cicerona, jenž nazval nejnítěrnější zákoutí lidského ducha *chrámy mysli.*¹⁰⁹

Chrám pansofie musí být tedy vystavěn na podkladě Božích idejí, norem a zákonů takovým způsobem, jak jej nastínila Boží moudrost: „*nejprve u Mojžíše při stavbě stánku* (Ex 25, verš 9.40), *potom u Šalamouna při budování chrámu* (1 Pa 28, 19) *a konečně u Ezechiela při slavnější obnově zbořeného chrámu* (Ez 40, 4).“¹¹⁰ Chrám byl tedy stavěn postupně k čím dál dokonalejší podobě. Komenský to připodobňuje k měnícímu se rozmachu Boží církve. Tu nyní považuje za dostatečně vyspělou, a tak je potřeba pansofii vystavět podle chrámu Ezechielova. Chrám bude mít sedm částí, přičemž v každé části budou předloženy různé věci. Nejprve spatřil ve viděních město, které bylo na hoře a na ní obvodové zdi chrámu s vnější hradbou (kap. 40, verš 2). Druhou částí je východní *chrámová brána* (v. 6 až 17), která bude v pansofii nahrazena soustavou obecných pojmů přístupných lidskému rozumu. „*Náš duch je totiž utvářen harmonicky – tak jako obraz nejvyššího Boha, od něž plynou ideje věcí – a má sobě vrozené normy věcí, díky nimž rozezná pravdu od klamu.*“¹¹¹ Třetí částí je *vnější dvorana* neboli dvorana obecného lidu se třemi branami a sedmi stupni, po kterých se vystoupilo do prostoru dvorany (v. 17 až 28), ta odpovídá viditelnému světu přístupnému lidským smyslům, v němž se lidé učí praktickým dovednostem. Čtvrtá *prostřední dvorana* (v. 28 až 44) je určena světu, jenž vzniká díky napodobení. Sem patří vše, co bylo a co teprve bude za pomoci

---

¹⁰⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 123.

¹⁰⁸ Srv. tamtéž, str. 135.

¹⁰⁹ Srv. tamtéž, str. 129.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 138.

¹¹¹ Tamtéž, str. 141.

lidské mysli vytvořeno. Pátou je *vnitřní dvorana* neboli dvorana kněží s oltářem (v. 44 až 48), ta je v pansofii místem, v němž člověk poznává sebe sama a učí se žít duchovním a božským životem. V této části se projevuje svobodná vůle, již se bezprostředně vztahujeme k Bohu. Šestá je *velesvatyně*, což jest vlastní chrám neboli dům Hospodinův (kap. 41, v. 4), v němž člověk poznává pravzor světa a sebe samého, a tak nutnost později opustit tento život a vstoupit do života věčného.¹¹² Sedmá je *proud vody* vytékající z Božího chrámu přes tři zmíněné dvorany. „*Proud se z nepatrného pramínku rozrůstá v nezměrný příval a rozlévá se po celé zemi, všechno oživuje a obdařuje plody – kapitola 47 ve verši 1 atd.*“¹¹³

Komenský přirovnává učení moudrosti také k vodám: „*Učení moudrosti je zřídlem života, říká Šalamoun (Př 13, 14). A také: Hluboké vody jsou slova z úst vynikajícího muže, klokotající bystřina je zřídlem moudrosti (Př 18, 4). U Sírachovce se pak představuje samotná moudrost a říká: Já, moudrost jsem vylila své řeky, jsou jako vodní strouhy, jež vedou do ráje. Řekla jsem, svlažím svou zahradu a napojím svou louku atd. (Sír 24, 30. 31).*“¹¹⁴ Tak tedy má být celý chrám moudrosti zasvěcen obecné církvi Ježíše Krista, aby jejím prostřednictvím mohlo světlo moudrosti svítit všem a rovněž aby se sama mohla dál rozvíjet a zdokonalovat a přiblížit se Bohu.

2.4 Pansofická metafyzika

Pansofická metafyzika je Komenskému klíčem k poznání. „*Ona to je, která podává přehled oněch „žil věcí“ (venae rerum), z nichž všechny méně obecné věci vyplývají. Ona dává základ všeobecné harmonie a analogie. Tyto žíly věcí jsou ovšem ideje. Z nich je možno vyvodit již nejobecnější rysy jsoucna, jeho rozdělení v kategorie. Ideje se získají nejvyšší abstrakcí z reálných věcí a vztahů. Ta nám napřed dovolí v definicích formulovat obecnou podstatu věcí.*“¹¹⁵ Za první pokusy pansofické metafyziky jsou považovány texty z *Praecognita pansophica*, dále zlomek *Janua rerum reserata sive Universalis sapientiae seminarium 1643*, za poslední pokus je pak pokládán spis *Janua rerum reserata 1681*.¹¹⁶ Podle Jana Patočky „*pojmy vyžadovaly věčného utřídění, které mohlo přijít pouze z filosofického, nikoli z didaktického či lingvistického zaměření. Proto se musela*

---

¹¹² Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 145.

¹¹³ Tamtéž, str. 141.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 145.

¹¹⁵ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 195.

¹¹⁶ Srv. tamtéž, str. 190.

v encyklopedii setkat vynalézající linie pansofické metody s linií badatelskou.¹¹⁷ Komenský se pokusil sepsat pansofickou metafyziku nejméně dvacetkrát. Ze všech těchto pokusů vzešla jako jediná úplná *Janua rerum*, jež byla vydána až posmrtně roku 1681.¹¹⁸

Jaromír Červenka objasňuje vývoj Komenského pansofické metafyziky následovně. První křesťanskou pansofií se mají stát *Dveře věcí* a důkazem pro to jsou dvě dochované zprávy z roku 1632, „první z nich čteme v *Listě Komenského Georgu Winklerovi, v kterém mu oznamuje, že úspěch Dveří jazyků podnítl ho k novému záměru, k napsání křesťanské pansofie, a že práci již na tomto spise zahájil. Druhé je svědectví dvou moravských studentů, Daniela Erasta a Samuela Benedikta, kteří se za svého pobytu v Anglii setkali s přítelem Komenského Samuelem Hartlibem, a na jeho otázku, čím se Komenský právě zabývá, odpověděli, že pracuje na Dveřích věcí, což je prý jiný název pro pansofii, a jejím obsahem bude rozdělení věcí a jejich správné definice.*“¹¹⁹ Komenského však v dalším vývoji této problematiky ovlivnilo dílo Petra Lauremberga *Pansophia sive paedia philosophica* (z roku 1633). Nové pojetí Komenského křesťanské pansofie bylo vybudováno na třech božích knihách: Písma, přírody a lidské mysli. Tak tedy vzniklo dílo *Janua rerum sive Totius pansophiae seminarium*. Ve čtyřicátých letech se Komenskému zrodila další myšlenka na zpracování pansofie, v níž se z části navrácí ke své původní myšlence. *Dveře věcí* již nemají vyjadřovat celou pansofii, nýbrž pouze pansofickou metafyziku, která je jednou ze sedmi částí pansofie. U tohoto pojetí již zůstane. Podrobněji svůj záměr líčí v *Předchůdci pansofie*, v němž název *Janua rerum* mění na *Porta patens ad sapientiam* (Brána otevřená k moudrosti). V *Conatuum pansophicorum dilucidatio* „mluví se již o Bráně moudrosti, pansofické metafyzice, jako o druhé ze sedmi částí symbolického chrámu Ezechielova, tj. druhé ze sedmi částí soustavy pansofie a totéž místo zaujímá Brána moudrosti i v Přehledu pansofického díla k tomuto spisku připojeném, ba ještě i v neznámé donedávna části *Nárysu vševedy (Pansophiae diatyposis)*, napsané asi v letech 1644 – 1645 a objevené rovněž Turnbullem v Hartlibově pozůstalosti, nese třetí z nalezených textů nadpis *Vhledu do pansofie část II, která obsahuje nástin metafyzické brány věd (Scenographiae pansophicae pars II., quae*

---

¹¹⁷ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 190.

¹¹⁸ Srv. SVOBODA, L. *Informace o díle*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua rerum (1643)*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 14. Ed. Ludvík SVOBODA. 1. vyd. Praha: Academia, 1974, str. 165.

¹¹⁹ ČERVENKA, J. *Dveře věcí (Předmluva)*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*. Sv. V. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, str. 366.

Portae scientiarum metaphysicae delineationem exhibet).¹²⁰ Tak tedy Komenský stanovil podobu pansofické metafyziky. Avšak od názvu *Brána moudrosti* nakonec upouští a znovu se navrácí k původnímu pojmenování *Dveře věcí*, které je takto uvedeno ve spise *Via lucis* (1641–1642). Ve stejné době během londýnském pobytu pracuje Komenský na dalším textu *Dveře věcí 1643*, který však nedokončuje. Tento text chtěl pravděpodobně připojit k novému zpracování *Dveří jazyků* (vydaných v roce 1649 bez *Dveří věcí*) a tím dokončit svůj původní záměr o společném vydání těchto dvou navzájem se doplňujících spisů.¹²¹ Ačkoliv z *Dveří věcí (1643)* zbyl pouze fragment, nastínilo, jakým směrem se nyní Komenského pansofická metafyzika ubírá. Úplnější zpracování nám poskytuje *Mundus possibilis* (Svět možný) a *Dveře věcí 1681*.

Ve čtyřicátých letech se pojetí pansofické metafyziky ustálilo. „*Jeho nová metafyzika nemá obsahovat nic z aktuální skutečnosti, má to být obraz světa in potentia, a proto prohlašuje, že nelze v ní popisovat, co ve věcech je, nýbrž to, co v nich být může a má, a že má obsahovat obraz světa možného, světa idejí.*“¹²² Každý člověk má v mysli a priori obsažen soubor idejí. Červenka konstatuje, že Komenského pansofická metafyzika neprovádí rozbor již existujícího světa, nýbrž zkoumá jeho obraz, jak je od věčnosti a jak ho člověk poznává ve svých idejích. Komenský se tímto odvrací od klasické aristotelské metafyziky a přiklání se k novoplatónské metafyzice. Jak uvádí Komenský ve spisu *Dveře věcí* (1643 a 1681): „*Jejím předmětem jsou každému člověku vrozené obecné normy poznání, chtění a jednání, které člověk jako obraz boží chová v sobě a které jsou přímým odleskem idejí v samé mysli boží.*“¹²³ Vytváříme si tak v mysli pravdivý obraz světa v jeho možnosti. Metafyzika se stala abstraktním potenciálním modelem světa, jenž stojí v čele systému všech věd. Byla rovněž normou pro výstavbu hallské *Pansofie*,¹²⁴ v níž nese název *Svět možný*, tj. takový, v němž „*forma uspořádání látky je zde přirozeně jiná – zde nešlo již o učebnici metafyziky, která by byla protějškem učebnice věcí, jak ji představovaly Dveře jazyků, nýbrž o základ celého*

---

¹²⁰ ČERVENKA, J. *Dveře věcí (Předmluva)*, cit. d., str. 368.

¹²¹ Srv. ČERVENKA, J. *Dveře věcí (Předmluva)*, cit. d., str. 368.

¹²² Tamtéž, str. 371.

¹²³ Tamtéž, str. 371.

¹²⁴ O tom Komenský pojednává v *Obecné poradě*; KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 293.

*pansofického systému – ale vlastní obsah se shoduje z velké části s obsahem Dveří věcí z r. 1681.*¹²⁵

2.4.1 *Praecognita pansophica*

Komenského spis *Praecognita pansophica* (Předpoklady pansofie)¹²⁶ byl jedním z jeho prvních pansofických spisů. Je tvořen dvěma rozsáhlými zlomky: Prvním je *Janua rerum sive Totius pansophiae seminarium* (Dveře věcí aneb Seminář celé pansofie), druhým *Pansophiae Christianae liber III* (Třetí kniha křesťanské pansofie). Tyto dva spisy se navzájem obsahově doplňují. Jedná se o Komenského nedokončený úvod do pansofie. V prvním zlomku Komenský rozebírá potřebnost, možnosti a snadnosti pansofie, ve druhém tento výklad pozměňuje na výklad o obecnosti, pravdivosti a snadnosti pansofie.¹²⁷ Zlomky vznikaly v letech 1633–1635 a 1639–1640.

2.4.2 *Pansophiae diatyposis*

Komenský působil nejprve v Londýně a poté byl prostřednictvím Ludvíka de Geera pozván do Švédska za účelem reformování školství. Požadavek nové reformy se však vylučuje s Komenského novými pansofickými úmysly. Ačkoliv zde nenachází podporu pro psaní pansofických děl, vzniká programový pansofický spis *Pansophiae diatyposis ichnographica delineatione totius futuri operis amplitudinem, dimensionem, usus adumbrans* (Náčrt pansofie, nastiňující nákresem v půdoryse a v průčelí rozsáhlost, rozměry i užitečnost celého budoucího díla; Gdaňsk 1643, Amsterdam 1645). Velká část díla vznikala již v průběhu roku 1639 a shoduje se s představou obecnosti, pravdivosti a snadnosti pansofie, již Komenský vylíčil v *Pansophiae Christianae liber III*. Z toho je zřejmé, že spisy musely vznikat přibližně ve stejnou dobu.¹²⁸ *Pansophiae diatyposis* je tvořena třemi díly: I. *Ichnographica pansophica* (Půdorys pansofie), II. *Orthographia pansophica* (Nárys pansofie), III. *Scenographia pansophica* (Vhled do pansofie). Tyto části jsou pojmenované

---

¹²⁵ ČERVENKA, J. *Dveře věcí (Předmluva)*, cit. d., str. 373.

¹²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 14, cit. d.

¹²⁷ Srv. SVOBODA, L. *Informace o díle*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předpoklady pansofie (Praecognita pansophica)*. *Dílo Jana Amose Komenského* 14, cit. d., str. 92.

¹²⁸ Srv. tamtéž, str. 92.

podle symboliky Ezechielova chrámu: I. zobrazuje *plochu*, na které stojí, II. *stěny* nebo *obvod* stavby, III. *vhled* dovnitř chrámu.¹²⁹

Jan Patočka poukazuje na to, že Komenského pansofie obsažená v *Ichnografii* nechce pouze opakovat stejné pojmy, jež byly už nesčetněkrát popsány, nýbrž chce sloužit opravdovému pokroku ve vědění. „*Ale tatáž Ichnografie vidí již také důsledky pro školy, a pak pro politickou společnost, pro právo a spravedlnost a pro církev. Pokrok ve vědě se tedy proměňuje v pokrok obecný.*“¹³⁰ Dále Patočka zmiňuje Komenského myšlenky na všeobecné smíření a dorozumění mezi národy. Má za to, že všechny uvedené myšlenky v *Diatyposis* jsou „*uvedeny v jednotnou souvislost, všechny jsou vyvozeny ze stupňovitého vývoje a postupného zdokonalování veškerenstva.*“¹³¹ Třetí díl *Scenographiae pansophicae pars II., quae Portae scientiarum metaphysicae delineationem exhibet* (Druhá část scénografie pansofické, která podává „model“ brány věd, metafyziky) měl být „modelem“ *Pansofie*. Nakonec v něm Komenský vysvětluje, proč dílo není úplné. „*Je to první hmatatelný doklad největší tragédie Komenského literárních tužeb: k tomu, aby byla vypracována dokonalá teorie nápravy věd i lidstva, nestačilo úsilí jediného člověka.*“¹³²

2.4.3 Janua rerum 1643

Komenského fragment *Janua rerum reserata sive Universalis sapientiae seminarium vulgò Philosophia prima et metaphysica dicta* (Dvěře věcí, aneb Obecné moudrosti seminář, běžně První filosofie a tzv. Metafyzika)¹³³ nese na titulní straně rok 1643. Rukopis objevil spolu se zlomky *Praecognit* anglický komeniolog G. H. Turnbull v pozůstalosti Samuela Hartliba. Turnbull jej vydal spolu s *Praecognity* v knize *Jana Amosa Komenského Dva spisy vševedné – Two Pansophical Works by John Amos Comenius* (Praha 1951).¹³⁴ Jedná se o druhý známý pokus o vytvoření pansofické metafyziky. Prvním byla *Prima philosophia* (*První filosofie*), již Komenský napsal kolem roku 1630 a jež byla počátečním impulzem pro

---

¹²⁹ Srv. ČERVENKA, J. *Dvěře věcí (Předmluva)*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 368.

¹³⁰ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 217.

¹³¹ Tamtéž, str. 217.

¹³² SVOBODA, L. *Informace o díle*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Pansophiae Diatyposis*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 14, cit. d., str. 266.

¹³³ Srv. SVOBODA, L. *Informace o díle*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Dvěře věcí (1643)*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 14, cit. d., str. 165.

¹³⁴ Srv. KLOSOVÁ, M., SCHIFFEROVÁ, V. *Úvodem*. In: Komenský, J. A. *Dvěře věcí 1643*. [Orig.: Komenský, J. A. *Janua rerum* 1643]. In: *Studia Comeniana et historica*, 29 (1999), 62. Přeložila Markéta Klosová, poznámky zpracovala Věra Schifferová, str. 211.

sepsání *Janua rerum*. Podle G. H. Turnbulla bylo dílo *Janua rerum* napsáno již během Komenského pobytu v Anglii roku 1642.¹³⁵ Dílo mělo původně obsahovat kompletní křesťanskou pansofii, která je složena ze sedmi částí. Ve všenápravném spise *Via lucis* (Cesta světla, 1641-1642) se ale Komenský omezil pouze na jednu její část, pansofickou metafyziku, pro kterou kolem roku 1640 razil označení Brána moudrosti (*Porta sapientiae*).¹³⁶

Komenský však nerad nazýval dílo *Janua rerum* metafyzikou, raději jej označuje *Dveřmi věcí*, neboť to více vystihuje jeho obsah. Jde od samého prahu poznávání všech věcí. Metafyzika má mít nejprve obecný základ, aby z ní mohly vycházet všechny ostatní vědy. Komenský se domnívá, že je chybné považovat metafyziku za vrchol vzdělanosti, protože je ve skutečnosti jejím základem. Má za úkol popsat vlastnosti věcí ze všech možných oblastí, a tak veškeré pojmy uvést v řád. Podle Komenského je *Janua rerum* paralelou k učebnici *Janua lingvarum*. V jedné z nich je pojednáváno o řádném uspořádání pojmů mysli, ve druhé o uspořádání slov jazyka.¹³⁷ „Záměr doplnit Dveře jazyků Dveřmi věcí Komenský zakládal na filozofické myšlence paralelismu věcí a slov, na ideji všeobecné harmonie a na přesvědčení o tom, že svět se skládá z nemnoha základních prvků a forem, z nichž všechno ostatní vyplývá.“¹³⁸ Dveře jazyků tedy zajišťovaly rozlišení věcí zvnějšku. Dveře věcí je doplňují o zkoumání jejich nitra a poznání jejich bytnosti. Komenský se o tom zmiňuje už v *Prodromu pansophiae* a také v *Conatuum pansophicorum dilucidatio*: „Zdalo se mi, že je třeba učit také, a dokonce více, co to je, aby si mysl zvykala ani ne tak na slova jako na věci.“¹³⁹

Komenský zde využíval především metodu panharmonie. Struktura světa spočívá v izomorfismu. „Všechno, co je, rodí se nebo vzniká, má nějaké počátky, z nichž je, rodí se a vzniká.“¹⁴⁰ V Komenského metafyzice obsahuje lidská mysl ideje věcí a je tak nástrojem k poznávání věcí. „Cožpak sama moudrost (tedy celá výstroj lidského rozumu) nemá své první prameny, svá první semena a kořeny, své první základy a elementy a svá první čísla, body, linie a obrazce, své první zvuky a tóny a svou první abecedu?“¹⁴¹ Základem veškeré moudrosti jsou podle Komenského otázky: co, prostřednictvím čeho a jak jedna a každá věc

---

¹³⁵ Srv. KLOSOVÁ, M., SCHIFFEROVÁ, V. Úvodem. In: Komenský, J. A. *Dveře věcí 1643*. In: *Studia Comeniana et historica*, cit. d., str. 211.

¹³⁶ Srv. tamtéž, str. 211.

¹³⁷ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Dveře věcí 1643*, cit. d., str. 218.

¹³⁸ Tamtéž, str. 218.

¹³⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 119.

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Dveře věcí 1643*, cit. d., str. 214.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 214.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 381.

je. Tyto tři otázky (*quid, per quid, quo modo*)¹⁴² si Komenský klade i v dalších knihách, např. v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, konkrétně ve *Světě možném*, a *Janua rerum 1681*. Základ veškeré moudrosti tak položí ten, kdo uspořádá věci podle toho, jak ze sebe navzájem plynou, jak jsou vzájemně propojeny a jak slouží sobě navzájem. Analogie je univerzální a umožňuje nám nahlédnutí do podstaty vůbec.¹⁴³

Celkové uspořádání věcí přirovnává Komenský k hodinám, v nichž je vše vzájemně propojené. „*Vždyť jak snadné je poučit se o stavbě hodin, i když jsou velké a složité vyrobené, a o účelu jejich částí i o zákonitostech jejich ovládní, pokud je moudře rozebíráme!*“¹⁴⁴ Zákonitosti a řád věcí dělí celkem do sedmi tříd. Osmá třída je věčná a všechno přesahující. První a nejvyšší třída věcí je Bůh, jelikož z něho vše vychází. „*Světlo pak vytvořilo viditelná i neviditelná stvoření a rozdělilo je do různých stupňů, aby se nejvyšší z tvorů, stvořený k obrazu božímu, mohl postupně ode všech nižších stvoření poučit o své dokonalosti a od nich i ze sebe o dokonalosti svého Stvořitele.*“¹⁴⁵ Všechna boží stvoření jsou nazývána SUBSTANCÍ a jsou tak první třídou věcí. Druhou třídou jsou PŘÍPADKY, jež jsou tvořeny devíti nejvyššími náležitostmi, s nimiž byly věci zároveň stvořeny. Jedná se o *čas a místo* věcí, dále tyto věci byly vymezeny prostřednictvím triády počtu, velikosti a váhy (Mdr 11, 20), což je *kvantita* věcí, následuje *kvalita*, poté *činnost* věcí a *trpnost, řád, užitek a láska*. Třetí třídou věcí tvoří NEDOSTATKY, do čtvrté spadají ZRŮDNOSTI věcí, pátou vytvářejí SVAZKY, šestou SLOŽENINY, sedmou třídou věcí jsou ZNAKY (pojmy a slova), osmou třídou věcí je BŮH, „...*z něhož všechno vyplynulo, díky němuž vše subsistuje a do nějž se všechno vrací.*...“¹⁴⁶

2.4.4 Janua rerum 1681

Janua rerum reserata 1681 (Dvěře věcí otevřené)¹⁴⁷ je nedokončeným dílem, k němuž Komenský napsal předmluvu pravděpodobně v roce 1670. Jedná se o Komenského poslední metafyziku, která je sice v hlavních rysech dokončená, avšak v podrobnostech zůstalo dílo nedokončené. Byla vydána na základě Komenského závěti Christianem Vladislavem

¹⁴² Srv. SCHIFFEROVÁ, V. Poznámka pod čarou č. 25. In: Komenský, J. A. *Dvěře věcí 1643*, cit. d., str. 219.

¹⁴³ Srv. PALOUŠ, R. *Komenského harmonie a synkrize*. In: *Filosofický časopis*. Praha: Československá akademie věd, 1991, č. 5, str. 727.

¹⁴⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Dvěře věcí 1643*, cit. d., str. 220.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 223.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 226.

¹⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 18. 1. vyd. Ed. Ludvík SVOBODA. Praha: Academia, 1975. Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d.

Nigrinem v roce 1681 v Leidenu. Komenský na tomto díle pracoval 30 let a více než dvacetkrát ho přepsal. „*Napřed to měla být příručka, uspořádaná po vzoru Januy lingvarum; pak to měla být metafysika pansofická, totožná s Pansofií po celý život vybojovávanou; konečně to měl být úvod a klíč k Pansofii jakožto Konzultaci (Obecné poradě o nápravě věcí lidských)*.“¹⁴⁸ Tento spis měl být klíčem ke všem věcem univerza, dále měl obsahovat obecná schémata pro všechny vědy a rovněž být teoretickým základem *Pansofie*. Komenský se tedy odhodlal dopracovat svůj plán na křesťanskou pansofii, která má sloužit jako příručka pro veškeré vědění potřebné pro člověka. Tento plán promýšlel již od poloviny dvacátých let.¹⁴⁹ Většina základních myšlenek obsažených v díle se shoduje s *Janua rerum 1643*.

Komenský v předmluvě k *Janua rerum* uvádí, že veškeré věci, které se v metafyzice zkoumají, musí být abstraktní. Měli bychom je zkoumat v nejobecnějších pojmech, abychom pansofickou metafyziku mohli využít jako základ pro všechny vědy. Jedná se tedy o vědu o idejích, jež nezkoumá to, co ve věcech je, nýbrž to, co ve věcech být může a má. Komenský zde mluví o metafyzice jako o vědě zabývající se světem věcí možných. Jak Komenský praví: „*Nepokládal jsem tedy za potřebné podávat zde rozbor světa čili obecnosti věcí, jak již existuje, nýbrž jak tomu bylo předtím od věčnosti, tj. v jeho možných ideách, jako bychom přihlíželi věčné moudrosti, ne dosud tvořící, nýbrž přemýšlející, co se může a má stvořit, a pořádající za tím cílem ideje*.“¹⁵⁰ Komenský uvádí, že jsme obrazem Božím. V lidské mysli jsou uloženy normy, uvádí Komenský v *Prodromu pansophiae*, „*člověk chová ve svém duchu čísla, míry a váhy věcí, které dostačují pro počítání, měření a vážení všech věcí (tj. k zvládnutí jich rozumem)*.“¹⁵¹ O věcech tedy můžeme nejprve uvažovat z pozice, kdy mají být teprve stvořeny. Přirovnává to k aktu, kdy vymýšlíme nové vynálezy. Tak tedy jistým způsobem napodobujeme Boha. Nejprve zjišťujeme jejich možnosti být a následně jejich bytí uskutečňujeme.¹⁵² Komenský pokračuje: „*Předvídal jsem, že to způsobí obdivuhodnou radost a potěšení, bude-li v takovém světě idejí člověku dáno, aby nejen viděl, co ve věcech je, nýbrž*

---

¹⁴⁸ SVOBODA, L. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Janua rerum reserata (1681)*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 18. 1. vyd. Ed. Ludvík SVOBODA. Praha: Academia, 1975, str. 225.

¹⁴⁹ Srv. ČERVENKA, J. *Dvěře věcí (Předmluva)*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 366.

¹⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Dvěře věcí otevřené*. In: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 384.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 385.

¹⁵² Srv. tamtéž, str. 385.

*i co není a co být nemůže, rovněž i čím je, cokoli je, i jak je, a proč jinak a jiným způsobem být nemůže, než je atd.*¹⁵³

Záměrem Komenského je shromáždit v souhrn a uvést v řád všechny vrozené pojmy, instinkty, přirozené schopnosti a položit je za základ lidským myšlenkám (kterým odpovídá vědění - *scire*), touhám (založených na chtění - *velle*) a skutkům (vycházející ze schopnosti jednat - *posse*).¹⁵⁴ Komenský sám zmiňuje, že je prvním, kdo se k tomuto pojetí odhodlal. Podle tvrzení Červenky „*tuto teorii si vytvořil Komenský tím, že k dávnému učení o vrozených obecných pojmech, zakládajícím se v podstatě na platónské nauce o anamnéze, jež je ostatně pramenem všech teorií intuice a evidence od stoiků až po Descarta, a které Komenskému zprostředkoval velmi jím vážený autor Herbert z Cherbury, přidal ještě vlastní učení o obecných vrozených instinktech a schopnostech k činům, a učinil ji pak východiskem jak svého výkladu současné zkaženosti věcí lidských, tak i svého nápravného plánu.*“¹⁵⁵

2.5 Všenápravné období

Všenápravné období Komenského pansofie spadá do čtyřicátých let 17. století. Vývoj Komenského pansofie neskončil pouze u myšlenky o nezbytnosti potřeby reformy škol a vzdělání. Komenského úvahy se ubíraly cestou stále universálnější mravní a sociální reformy a nápravy všech lidských věcí. K všeobecné nápravě ale nemůžeme podle Komenského dospět pouze pansofickým vzděláním dětí ve školách. Skutečnost, že se „*všichni lidé musí podílet na veškerém vědění – Komenský vyjadřuje to už v Didaktice známou dvojicí všichni – všechno (omnes – omnia), kterou později doplňuje i o třetí člen veskrze (omnino), vyjadřující další požadavek didaktický, že vědění musí být hluboké a pronikat celou bytostí člověka – všichni bez rozdílu sociálního postavení a věku, takže pansofie přestává být jen záležitostí propedeutickou, nýbrž stává se záležitostí celoživotní; celý život se musí stát školou.*“¹⁵⁶ Pansofie by se rovněž neměla zabývat pouze reformou lidského rozumu a vědy, a proto se musí přetvořit veškeré lidské věci a život. Širší pojetí pansofie a její principy upřesňuje ve svém díle *Via lucis* (1641), o konkrétní podobu některých principů se pokouší v díle *Methodus lingvarum novissima* (1648) a následně je systematicky zpracovává v *De rerum*

---

¹⁵³ KOMENSKÝ, J. A. *Dvěře věcí otevřené*. In: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 385.

¹⁵⁴ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Dvěře věcí otevřené*. In: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 387.

¹⁵⁵ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 31.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 22.

humanarum emendatione consultatio catholica (psaná v letech 1645–1670).¹⁵⁷ V roce 1644 se tedy u Komenského zrodil nový nápad napsat všezahrnující a všenápravné dílo (Všeobecná porada o nápravě věcí lidských).

Tento spis hodlal předložit na mírové konferenci v Evropě. Komenský byl zastáncem myšlenky návratu k jednotě, jež pro něj byla stěžejní. Svět se podle něj nachází v roztržitém a neuspořádaném chaosu. Proto chtěl předložit takovou pansofii, která bude sloužit jako cesta k dosažení jednoty. Pomoci mu v tom má metafyzika, která je založená na božských idejích. Ve své jednotě nám Bůh musí být vzorem a v něm bychom se měli sjednotit. Komenský nabádá lidstvo k procitnutí a *Obecná porada* jakožto vrcholné pansofické dílo měla být pro všechny návodem, jak toho dosáhnout. Podle Červenky měla být Komenského *Obecná porada* vrcholným pansofickým dílem stejně jako je *Opera didactica omnia* vrcholem didaktického díla.

2.5.1 Via lucis

Komenský pobýval v Londýně od září 1641 do června 1642 a studoval zde přírodovědnou a filosofickou literaturu. Nejcennějším plodem tohoto pobytu je spis *Via lucis h. e. Rationabilis disquisitio quibus modis intellectualis animorum LUX, SAPIENTIA, per omnes omnium hominum mentes et gentes jam tandem sub mundi vesperam feliciter spargi possit* (Cesta světla, tj. Uvážlivá rozprava, která by se mohlo intelektuální světlo ducha, Moudrost, před soumrakem světa už konečně šťastně rozptýlit do mysli všech lidí i národů; Spis byl vydán ale až v roce 1668 v Amsterdamu).¹⁵⁸ Výrok o světle, které přijde za soumraku, pochází od proroka Zachariáše, jímž se Komenský nechal inspirovat.¹⁵⁹ Spis je rovněž reakcí na mravní bídu, v níž se svět momentálně nachází. „*To může být – dokazuje pansof – jedině světlo intelektuální, a proto jsou lidé jako spolupracovníci Boží povinni je připravovat, tedy patřičně reformovat církve, školy, státy.*“¹⁶⁰

Ve *Via lucis* rozšiřuje Komenský své pansofické představy. Tak se tedy u Komenského rodí nová pansofie, jež se vystupňovala až k všenápravě. „*Z projektu*

---

¹⁵⁷ Srv. ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 22.

¹⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 14. Ed. Ludvík SVOBODA. 1. vyd. Praha: Academia, 1974.

¹⁵⁹ Srv. SVOBODA, L. *Informace o díle*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Via lucis*. In: *Dílo Jana Amose Komenského* 14, cit. d., str. 373.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 373.

všeobšáhleho, jednotného poznání vznikají projekty nových nápravných institucí: sboru světla, mezinárodní akademie pansofické, universálních knih (pansofie, panhistorie, pandogmatie) a universálního jazyka mezinárodního.¹⁶¹ V tomto díle Komenský zpracovává plány na obrodu křesťanstva a společnosti po celém světě. Jsou zde rovněž obsaženy všennápravné návrhy, které později rozpracoval ve svém obsáhlém díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. K nápravě světa má podle Komenského pomoci pansofie, která bude využívat všech doposud objevených vynálezů. Jan Patočka ve svých studiích upozorňuje, že „na první pohled *Via lucis* setrvává ještě při starším pojetí, v němž motivace pansofie je pedagogická, vychovatelství jediným prostředkem nápravy a jediným desideratem vychovatelství opět pansofická reforma vědění a pansofická encyklopedie, pansofie jakožto kniha. Důležitý rozdíl vnější se brzy ukáže v tom, že ve *Via lucis* je prvně řeč nikoli o knize všeobecné, nýbrž o knihách v plurále.“¹⁶² Prozatím se ale nejedná o obecné knihy, jak je Komenský později rozvádí ve *Všeobecné poradě*. Koncepce obecných knih ho vedla k uvědomění, že nestačí pouze jedna pansofická kniha, nýbrž že je jich zapotřebí více.¹⁶³

2.5.2 Methodus lingvarum novissima

Komenského úvahy braly v potaz také problémy pansofické teorie jazyka. Tuto problematiku Komenský obsáhl v díle *Methodus lingvarum novissima fundamentis didacticis solide superstructa, Latinae lingvae exemplo realiter demonstranta, scholarum usibus jam tandem examussim accommodata, sed et insuper aliis studiorum generibus magno usu accommodanda. Ante tamen eruditiorum iudicio publico exposita seriisque ac severis censuris submissa*. (Nejnovější metoda jazyků vybudovaná spolehlivě na didaktických základech, vyložená věcně na příkladu latiny a konečně již přesně přizpůsobená školním potřebám; mimoto ovšem také velmi užitečná a přizpůsobitelná studiu jiných oborů. Přesto však napřed předložená učencům k veřejnému posouzení, k vážné a přísné kritice).¹⁶⁴ Dílo vyšlo poprvé v roce 1648 v Lešně, druhé vydání pak v Amsterdamu roku 1657 jako součást *Opera Didactica Omnia*. *Methodus lingvarum* Komenský pojal v širokých souvislostech. Jedná se o spis složený ze tří částí. V první části se pojednává o povaze a vzdělávání jazyků celkově, druhá část je zaměřena na studium latiny, a ve třetí části Komenský rozvádí

---

¹⁶¹ PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl, cit. d., str. 104.

¹⁶² PATOČKA, J. *Komenského názory*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 263.

¹⁶³ Tamtéž, str. 263.

¹⁶⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského* 15/II, cit. d.

myšlenku, jakým způsobem může toto dílo přispět ke vzdělávání mládeže a lidstva vůbec. „*Methodus lingvarum novissima jakožto pansofická teorie jazyka a jazykového vyučování otvírala vyhlídky na celou soustavu pansofické filosofie, ba i rodící se všenápravy.*“¹⁶⁵

Patočka zařadil toto dílo mezi Komenského nejpropracovanější spisy, jelikož obsahuje celou pansofickou teorii jazyka. V pozadí základu stojí Komenského přesvědčení o důležitosti porozumění základním jevům jako je paralelnost věcí a slov samotných a také propracování didaktiky obecné i jazykové, stejně jako metodická a didaktická moudrost.¹⁶⁶ „*Didaktice jazyků předeslal obecnou teorii jazykovou, kterou uvedl v souvislost s pansofickým pojetím obecných zákonů věcí i s obecnými zásadami didaktickými.*“¹⁶⁷ Komenský rozšiřuje potřebu nápravy věcí lidských na více oblastí, neboť teprve úplným věděním o světě lze dosáhnout všeobecné nápravy. Drží se sókratovské myšlenky, že lidé chybují pouze z nevědomosti. „*Lidé nejednají správně, protože správně nepřemýšlejí*“, říká Komenský v *Nejnovější metodě jazyků (XXXVII. 2 – 3)*. „*Nesmýšlejí správně, protože se tomu nenaučili*“... „*Vzdělání je zdrojem rozumnosti i ctnosti*“.¹⁶⁸ Také vymezil, jaké lidské věci se musí napravit, a dál tuto myšlenku rozvíjí v *Panegersii*, která je součástí Komenského všenápravného díla *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*.

---

¹⁶⁵ PATOČKA, J. III. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 83.

¹⁶⁶ Srv. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 106.

¹⁶⁷ KAMÍNKOVÁ, E. *Shrnutí latinské isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Novissima lingvarum methodus*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 15/II*, cit. d., str. 430.

¹⁶⁸ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 23.

3 De rerum humanarum emendatione consultatio catholica jakožto vyvrcholení Komenského pansofických snah

De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Obecná porada o nápravě věcí lidských; první úplné vydání je z roku 1966) je jediným souvislým spisem Komenského, jenž v sobě ukrývá původní plán na pansofické dílo. S tiskem *Obecné porady* se začalo koncem roku 1656 v Amsterdamu a začátkem roku 1657 již byly některé části vytištěny. Dokládají to Komenského slova v dopise G. P. Harsdörfferovi z 25. 1. 1657: „před čtvrt rokem bylo započato s tiskem pansofického díla a bylo vytištěno 36 archů ve foliu, jak se říká.“¹⁶⁹ Vytištěny byly jak hotové části *Europae lumina*, *Panegersia* a *Panaugia*, tak i některé ukázky z nedokončených částí *Pansophie*, *Panorthosie*, *Pannuthesie*.¹⁷⁰ Vytištěno bylo však pouze pár kusů určených pro velice úzký kruh čtenářů. Tato verze tisku *Obecné porady* byla delší dobu ztracená. Rukopisný soubor *Obecné porady* spolu s *Lexicon pansophicum* objevil až Dmytro Čyževskij koncem roku 1934 v archivu knihovny sirotčince v Halle.¹⁷¹ V roce 1939 objevil Čyževskij v archivu Franckeho hallského sirotčince další vytištěné exempláře *Obecné porady* a „tímto nálezem se nám konečně dostala do rukou celá, i když ovšem v mnohých ohledech nehotová *Obecná porada*.“¹⁷²

Objevením tohoto mohutného pansofického díla se naskytly nové pohledy na Komenského učení a jeho reformátorské myšlení. Červenka zastává názor, že *Obecná porada* je právě onou pansofií, již Komenský po řadu let sliboval „– toho slova také vskutku někdy užívá i pro označení celého souboru – ve své vrcholné a konečné formě, podávající nejen vševědění samo, nýbrž i jeho zdroje a metody, prostředky, jimiž se má všemu lidstvu vštípit, a posléze i jeho praktické důsledky, nápravu všeho lidstva, jež se na základě vševědění a vševýchovy dá uskutečnit.“¹⁷³ V díle se tedy prolínají aspekty filosofické, které zajišťují cestu k úplnému poznání pravdy, s pedagogickými, jež mají celé lidstvo převychovat osvojením

---

¹⁶⁹ BALÍK, V. SCHIFFEROVÁ, V. Úvod k *Obecné poradě*. In: KOMENSKÝ, J. A. et al. *Dílo Jana Amose Komenského 19/I, De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Část 1 = Pars 1. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, str. 25.

¹⁷⁰ Srv. tamtéž, str. 25.

¹⁷¹ Srv. tamtéž, str. 31.

¹⁷² Tamtéž, str. 31.

¹⁷³ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 18.

pansofického vědění. Myšlenky na toto rozsáhlé dílo tvořené ze sedmi děl, ve kterých budou *Pansofie* a *Pampaedie* pouze částmi, vznikaly u Komenského již při jeho pobytu ve Švédsku.

„Komenskému, který právě začínal uvažovat o jakési obecné poradě o nápravě lidských věcí, se staly podnětem skutečné porady, které za jeho přítomnosti, ba aktivní účasti proběhly v létě 1644 na shromáždění v Orle a v létě 1645 při tzv. *Colloquium charitativum* v Toruni.“¹⁷⁴ První jasně zřetelná myšlenka na vytvoření poradního díla se objevuje v dopise Tobiasovi Andreae z 16. srpna 1644, v němž Komenský potvrzuje, že ačkoliv jeho pansofické dílo postupuje pomalu, přeci jen postupuje.¹⁷⁵ Podle Brambory a dalších komeniologů tomu též nasvědčují dopisy, které Komenský psal v období mezi 28. 9. 1644 a 18. 4. 1645 svému mecenášovi Ludvíku de Geerovi a Gottfriedu Hottonovi.¹⁷⁶ Komenský tedy psal své opus grande od roku 1644 do roku 1670. *Obecná porada* je jediným celistvým spisem, jenž vznikl podle předem načrtnutého plánu, „v němž všechno vyrůstá z jediné základní myšlenky a organicky se rozvětňuje v jednotlivé části.“¹⁷⁷ Již v *Předmluvě*¹⁷⁸ k *Obecné poradě* Komenský rozvrhl směr jejích jednotlivých částí, jsou to: *Panegersia*¹⁷⁹ – *Knih o všeobecném probuzení*, *Panaugia*¹⁸⁰ – *Cesta všeobecného světla*, *Pantaxia*¹⁸¹ neboli *Pansofia* – *Všeobecné uspořádání věcí*, *Pampaedia*¹⁸² – *Všeobecné zušlechťování mysli*, *Panglottia*¹⁸³ – *Všeobecné*

---

¹⁷⁴ BALÍK, V. SCHIFFEROVÁ, V. *Úvod k Obecné poradě*. In: KOMENSKÝ, J. A. et al. *Dílo Jana Amose Komenského*, cit. d., str. 23.

¹⁷⁵ Srv. tamtéž, str. 23.

¹⁷⁶ Srv. BRAMBORA, J. *Cesta Komenského za uspořádáním světa pansofií*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 11.

¹⁷⁷ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 18.

¹⁷⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 52.

¹⁷⁹ *Tato první kniha Porady je výzvou k účasti na velkém díle všeobecné nápravy, adresovanou všem lidem. Komenský zde vymezuje základní pojmy a úkoly: věci lidské a jejich pokažení, co má být napraveno a jakým způsobem.* BEČKOVÁ, M. *Komentář k Panegersii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 130.

¹⁸⁰ *Tento termín převzal Komenský ze spisu F. Patrizia Nova de universis philosophia (Basileae 1591). Slovo je však starověkého původu a je poprvé doloženo již u Filóna Alexandrijského.* SOUSEDÍK, S. *Kometář k Panaugii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 217.

¹⁸¹ *Komenský zde poprvé užil pro Pansofii termínu Pantaxia k rozlišení třetího dílu porady od dřívějších pansofických náčrtů, čímž zdůraznil, že mu šlo o vymezení a systematické rozčlenění, uspořádání všeho na světě.* ČAPKOVÁ, D. *Světlu Evropy – Komentář*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 66.

¹⁸² *Pampaedia je u Komenského teorie cílů, způsobů a prostředků celoživotního vzdělávání v osmi školách života.* ČAPKOVÁ, D. *Komentář k Pampaedii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 144.

¹⁸³ *Tato kniha není rozsáhlá, přesto jí Komenský připisoval velký význam, neboť to, co sděluje Porada, mělo být vštípeno všem lidem mluvícím nejrůznějšími jazyky.* PŘÍVRATSKÁ, J. *Komentář k Panglottii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 239.

zušlechťování jazyků, *Panorthosia*¹⁸⁴ – Všeobecné napravování, *Pannuthesia*¹⁸⁵ – Kniha o všeobecném povzbuzování.

---

¹⁸⁴ *Panorthosia* je teorie nejširší sociální nápravy všech a všeho veskrze, nápravy jednotlivců i sociálních celků, nápravy lidských věcí, zabezpečené také institucionálně z hlediska mezinárodního, s cílem vytvořit světové mírové společenství. ČAPKOVÁ, D. Komentář k *Panorthosii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 437.

¹⁸⁵ *Tato sedmá, závěrečná část Porady tvoří kompoziční protějšek k Panegersii. Dílo nápravy je připraveno, je třeba přistoupit k jejímu uskutečňování.* BEČKOVÁ, M. Komentář k *Pannuthesii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 523.

3.1 Pantaxia Obecné porady

Komenský v *Obecné poradě* poprvé použil namísto *Pansofie* označení *Pantaxie*.¹⁸⁶ Nové pojmenování vyjadřuje *obecné uspořádání věcí, systematickou nauku o světě*, stejně tak jako to dříve vyjadřovala pansofie.¹⁸⁷ Komenský chtěl tímto pojmem odlišit nynější širší pojetí pansofie od všech jeho dřívějších pansofických snah. Patočka se domnívá, že „*Komenský má raději jméno Pantaxie než Pansofie, jednak že vyjadřuje tuto ústřední myšlenku jednotného pořádku, jednak že termín „pansofie“ vzbuzuje nemilé představy, jako by někdo, jako by člověk vůbec mohl proniknout bytí se všemi jeho tajemstvími; již od dob J. Broniowského mu byl tento záměr vytýkán.*“¹⁸⁸ *Pansofie* neboli *Pantaxie* měla tedy za úkol podat úplný a organicky uspořádaný obraz světa a všech věcí, které jsou v něm obsaženy. Patočka ve svých úvahách zdůrazňuje, že *Pantaxie* je jakýsi „*system založený v systému.*“ „*Pantaxie nemá celkovou synopsi, zato každý z jejích dílů má svou tabulku vlastní, která je v dalekosáhlé analogii se synopsemi ostatních dílů: má totiž každý díl či gradus deset kapitol, jejichž postup se v celku řídí Komenského soustavou kategorií, vyloženou v Janua rerum.*“¹⁸⁹

Pantaxie má být podle Patočky jak encyklopedií, tak i filosoficko-theologickým systémem.¹⁹⁰ *Pansofie* je základním spisem celého souboru *Všeobecné porady o nápravě věcí lidských*. Komenský chce prostřednictvím soustředění světla mysli, jak jej rozebírá v *Panaugii*, v *Pantaxii* všechny věci rozčlenit a utřídit, „*takže v dohledu mysli vznikne souvislý řetězec všech věcí bez jakéhokoli přerušení, umožňující jedním pohledem přehlédnout vše, co kde vůbec je, v tom pořádku, v jakém to je, a v takovém uzpůsobení, v jakém to je.*“¹⁹¹ *Pantaxie* tvoří základ celé *Porady*, protože pouze pochopením jednotného řádu věcí, jak jejich empirické zákonitosti, tak jejich bytostného složení s jejich účelem a smyslem, získáme klíč k celé nápravě.¹⁹² To je také důvod, proč „*v poslední části Pantaxie*

---

¹⁸⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 52.

¹⁸⁷ Srv. ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 23.

¹⁸⁸ PATOČKA, J. *Komenského Všeobecná porada*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 180.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 176.

¹⁹⁰ Srv. tamtéž, str. 176.

¹⁹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 52.

¹⁹² Srv. PATOČKA, J. *Komenského Všeobecná porada*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 180.

jsou *Pampaedie, Panglottie i Panorthosie* uvedeny jako důsledky či „plody“ pansofie.¹⁹³ Patočka však upozorňuje na skutečnost, že Komenský nepovažuje *Pantaxii* za pravou pansofii, která by odpovídala své ideji, nýbrž za pouhý náčrt neboli „úsvit a ranní šero (*Auroram et Diluculum*) velkého světla, které má na mysli a které bude znamenat tato universální kniha, až bude opravdu dokonalá (*předmluva Uni in coelis etc.*).“¹⁹⁴

3.1.1 Alphabeta rerum

Pansofii (Pantaxii) tvoří osm světů: *mundus possibilis*,¹⁹⁵ *mundus archetypus*,¹⁹⁶ *mundus angelicus*,¹⁹⁷ *mundus materialis*,¹⁹⁸ *mundus artificialis*,¹⁹⁹ *mundus moralis*,²⁰⁰ *mundus spiritualis*²⁰¹ a *mundus aeternus*.²⁰² Schéma osmi stupňů představuje jeden svět ideální a sedm světů reálných. Komenský se přiklání k myšlence, že svět ideový musel existovat ještě před světem reálným, a zároveň tuto myšlenku doplňuje tvrzením, že svět ideový nachází člověk v sobě samém, jelikož do naší mysli vložil Bůh všechny obrazy svých věčných myšlenek.²⁰³ *Svět možný*²⁰⁴ je v *Obecné poradě* metafyzikou tvořící základ celé *Pansofie*. Tuto metafyziku Komenský označuje *Světlem mysli*.²⁰⁵ Komenský inklinuje ke známé antické úvaze, že v

---

¹⁹³ PATOČKA, J. *Komenského Všeobecná porada*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 180.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 180.

¹⁹⁵ Svět možný, do kterého spadá vše, o čem můžeme přemýšlet, co si můžeme přát a čím se můžeme zabývat, a to v celé oblasti jsoucna, které má jasně vymezené hranice začátku a konce. Při zkoumání zde musíme postupovat od věcí prvních směrem k posledním, a to všechno činit takovým způsobem, aby vše vplynulo do jediného veškerenstva. Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 299.

¹⁹⁶ Svět pravzorový již obsahuje Komenského reálnou metafyziku. A tak jeho základem je, aby se vše, co jest, co se dá říci a co každá mysl rozumně vymyslela, stalo skutkem. Srv. tamtéž.

¹⁹⁷ Svět andělský pojednává o světě rozumných duchovních bytostí. A jeho základ spočívá ve zmenšených obrazech prvního a nekonečného jsoucna. Srv. tamtéž.

¹⁹⁸ Svět materiální zobrazuje svět člověka, v němž žije a který mu je nejvíc známý. „Základem světa přirozeného bude pohyb duchů v tělech, vytvářející si z nich nástroje své činnosti.“ Tamtéž.

¹⁹⁹ Svět lidské dovednosti, v něm se spojí lidský rozum s předměty přírody. A pokud dojde ke správnému působení činnosti na trpné předměty, ukáže se nám nekonečný počet skrytých věcí. Tamtéž.

²⁰⁰ Svět mravní, jehož základ tvoří totožnost lidské přirozenosti. Jestliže ji prozkoumáme a „učiní se všeobecně známou, ukáží se vzájemné povinnosti a závazky všech lidí ke všem.“ Tamtéž.

²⁰¹ Svět duchovní, v němž je základem Boží obraz v člověku. „Budou-li se tyto dvě podstaty stále srovnávat, dojde se k poznání jejich trvalého vzájemného vztahu, povinností, dobrodiní a vzájemných svazků.“ Tamtéž.

²⁰² Svět věčný, tento svět je nejvyšší a Komenský ho přirovnává k hlubině, která do sebe pojímá všechny předešlé světy. Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 430.

²⁰³ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věčného pansofického slovníku*, cit. d., str. 37.

²⁰⁴ „Pansofie, kde se uvažuje o uspořádání soustavy všeobecné moudrosti, která by všem ukazovala všechna jejich dobra a zla a i veskrze neklamné cesty, jak oněch dosahovat a těmto se vyhýbat, a kde se dále předkládá i ukázka této soustavy, takže se rozřídí všechny věci v sedm okruhů čili světů, jimž se předepisá SVĚT MOŽNÝ čili základ celé Pansofie.“ KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věčného pansofického slovníku*, cit. d., str. 174.

²⁰⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 255.

poznání je třeba začít u nás samotných. Tvrzení „*POZNEJ SEBE SAMA*“ (γνωθι σεαυτόν)²⁰⁶ je tedy počátkem moudrosti. Poznání počíná v naší mysli, jež je svítlnou věcí, poté poznáváme přirozenost věcí, a abychom se nedopustili omylu, použijeme Boží svědectví o věcech.²⁰⁷ Jedná se o boží svítlnu, již musíme využít ke zkoumání věcí uvnitř nás samotných a zároveň věcí okolních. Světlo se ukrývá ve všech lidských úkonech, řeči a myšlení. Naviguje člověka nejenom ke správnému chování, ale celkově k dobru a pochopení jádra věcí. Jan Patočka ve své studii vysvětluje, že Komenský „*tento „možný svět“ srovnává s obrazem, klíčem a měřítkem všeho ostatního jsoucna a tvrdí, že obsahuje „abecedu věcí“, soubor všech „jednoduchých idejí“, na jejichž podkladě věci možno pochopit.*“²⁰⁸ Komenský přirovnal ideje věcí k *alphabeta rerum* již v *Prodromu pansophiae* a v *Conatuum dilucidatio*.²⁰⁹ Podle Jana Patočky budeme za pomoci této *abecedy* schopni přečíst další Boží knihy: přírodu i Písmo a zároveň budeme schopni porozumět všem knihám lidským.²¹⁰

V *Obecné poradě* došlo k vyvrcholení této Komenského myšlenky. Ve *Světě možném* přirovnává klasickou abecedu k obecnému světlu myslí: všichni lidé, když mluví a píší, využívají písmen abecedy, jež se nekonečným způsobem přeskupují. Stejně jako když lidé cokoli myslí, mluví a dělají, je stejná činnost v metafyzice, ve které se písmena abecedy myslí také přeskupují nekonečným možným způsobem, a to moudře nebo hloupě.²¹¹ „*Proto jako ten, kdo chce číst nebo psát knihy, musí především nutně dobře znát abecedu písmen (a to dokonale, neboť není-li dobře vycvičen ve znalosti kteréhokoli z písmen zvlášť, pak si není při četbě jistý a ani správného čtení schopný), stejně i ten, kdo se chce zabývat pravou a plnou moudrostí, bude moci jen tehdy postupovat bez překážek, bude-li sledovat tuto první moudrost jako svou vůdkyni.*“²¹² Prostřednictvím toho můžeme pochopit veškeré cíle věcí a vztahy mezi nimi, a tím všemu lépe porozumět než ti, které toto světlo nezasáhlo: „*A toto světlo správně pochopené a správně užitě způsobí, že takový člověk bude stále ve světle, ať už bude kdekoli, že se bude těšit uvažováním o všech věcech...*“²¹³ Podle Komenského platí, že pokud už

---

²⁰⁶ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 253.

²⁰⁷ Srv tamtéž, str. 252.

²⁰⁸ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl, cit. d., str. 270.

²⁰⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 135.

²¹⁰ Srv. PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 270.

²¹¹ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 295.

²¹² Tamtéž, str. 296.

²¹³ Tamtéž, str. 296.

jednou pochopíme, jaký mají věci řád a smysl, nemůžeme to zapomenout. V poznávání Komenský využívá postup vymezení věcí, který nazývá *abecedou věcí*: „*Jako se z 24 písmen abecedy skládají všechny slabiky, slova, věty a souvislá řeč, a stejně tak i knihy, tak se všechny myšlenky všech lidí skládají z 1. bytí; 2. nebytí; 3. polobytí; 4. podstaty; 5. trvání; 6. místa; 7. kvantity; 8. kvality; 9. činnosti; 10. trpnosti; 11. řádu; 12. užitku; 13. lásky; 14. dokonalosti; 15. nedostatku; 16. pokažení; 17. kombinace; 18. konglobace.*“²¹⁴ Komenský tedy uvažuje o tom, jak můžeme objevit v soustavě myšlení řád všech věcí, které jsou předmětem našeho myšlení. A právě při tomto poznávání je potřeba využít Komenského základní triádu: *co* věc je, *čím* je a *jak* je.²¹⁵

3.1.2 Svět jakožto panharmonický celek

Již Komenského *Didaktika* je koncipována na základě ideje světa jakožto panharmonického celku, jenž je složen ze tří vzájemně úměrných vrstev (tj. svět přírody, člověka a Boha).²¹⁶ Ve třicátých letech se Komenský rozhodl pro vzestupné pojetí celku světa, které použil v teorii (*Didaktika*) i v praxi (*Janua lingvarum*).²¹⁷ Vzestup byl tvořen třemi vrstvami, a to světem přírody (*mundus ectypus*), tedy hmotnou vrstvou, světem člověka (*mundus antitypus*), v němž člověk spadá nejen do hmotného světa přírody, nýbrž zároveň má možnost povznést se nad tento svět svou činností, a světem Božím (*mundus archetypus*), který je dokonalý a o nějž má člověk jakožto *Imago Dei* usilovat.²¹⁸ Podle Čapkové mělo toto pojetí charakter vychovatelsky poznávací. V takovém pansofickém pojetí vzdělání u Komenského poznával člověk nejprve prostřednictvím smyslů.²¹⁹ To ve svých úvahách objasňuje Jan Patočka a prohlašuje, že jak „*prvotní Janua lingvarum, tak Prodromus a Dilucidatio ukazují, že měl Komenský prvotně na mysli stavbu vzestupnou: po vylíčení světa možného či světa mysli přichází jako první reálný stupeň příroda, pak dovednosti (ars), potom svět mravně politický, nato duchovní a věčný.*“²²⁰ Komenský si ještě roku 1632, kdy se zmiňuje ve své předmluvě k *Fyzice* o metodě matematické, pohrává s myšlenkou spojení

---

²¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 280.

²¹⁵ Srv. tamtéž, str. 280.

²¹⁶ Srv. ČAPKOVÁ, D. *Komenského Obecná porada a její význam*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 15.

²¹⁷ Srv. tamtéž, str. 15.

²¹⁸ Srv. tamtéž, str. 16.

²¹⁹ Srv. tamtéž, str. 17.

²²⁰ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl, cit. d., str. 173.

první filosofie a fyziky. Patočka však připomíná, že „*tehdy Komenskému ještě chyběla pro pansofii ústřední myšlenka, kterou snad našel někdy později, když zanechal práce na Diatyposi, která ještě stále ukazuje toto původní členění a jejíž třetí část, Scenografie, ... měla být již vypracováním pansofického systému vlastního.*“²²¹

Vidíme tedy, že Komenský zařadil do lidského světa poznání obtížně pochopitelný svět Boží až později. Tímto krokem se stal lidský svět prostředníkem v systému světů přírody, člověka a Boha.²²² „*Na lidské aktivitě (za pomoci Boží), na spolupráci člověka na díle stvoření záleželo, zda se vývoj ve světě posune na vyšší rovinu, zda se bude svět napravovat k lepšímu, jak Komenský rozvedl v Poradě.*“²²³ Člověk je tedy důležitým článkem, který se sám podílí na dotváření světa a má za úkol zavést harmonii tam, kde není. Pomáhá tak Stvořiteli a potvrzuje tím svou i jeho dokonalost. Pro Komenského je člověk mikrokosmem, ve kterém se zrcadlí makrokosmos.²²⁴ V *Obecné poradě*, jak vysvětluje Patočka, „*vzestupný pohyb v řadě světů, který líčil původní rozvrh Pansofie a který Komenský zřejmě dodržuje ještě roku 1656 ve 4. dílu Opera didactica omnia, doplňuje ve skutečný celek úplného pohybu shora dolů a zdola vzhůru, že tedy všechny světy vytvoří dohromady uzavřený celek. Soustava se tím stává na pohled bližší náčrtům ve stylu novoplatónském, jako je Patrizzioho Nova de universis philosophia nebo Campanellova Metafyzika, obě tato díla Komenskému známá.*“²²⁵

3.2 Emanáční schéma

Komenský rozvíjel v *Pansofii Všeobecné porady* ideu tzv. cyklického pojetí světů, kde soustředí všechny své dosavadní výchovatské, encyklopedistické a filosofické myšlenky. Jedná se o cyklickou konstrukci světových vrstev, které jsou vnitřně i zvnějšku organicky spojené.²²⁶ V *Pansofii* se svět následující vždy řídí podle světa předcházejícího,

---

²²¹ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl, cit. d., str. 173.

²²² Srv. ČAPKOVÁ, D. *Komenského Obecná porada a její význam*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 17.

²²³ Srv. tamtéž, str. 17.

²²⁴ Pro novoplatoniky byl svět organickým celkem, v němž hrají důležitou úlohu vzájemné vztahy a jehož je člověk součástí. Komenského pojetí člověka jako mikrokosmos v makrokosmu mohl ovlivnit Paracelsus. V 17. století tuto myšlenku dále rozvíjeli například rosenkruciáni, mystikové jako byl Jakob Böhme a alchymisté jako byl Daniel Sennert. Srv. tamtéž, str. 15.

²²⁵ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 78.

²²⁶ Srv. ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 36.

napodobuje ho a zároveň mu uděluje smysl, který mu chyběl. „*Pojem světa u Komenského není nic jiného než právě „universitas“, τό παν, úplná realizace plánu jsoucího podle rozvrhu mundus possibilis, tak totiž, že veškeré možnosti stvoří jeden systematický celek. Proto musí mít každý mundus svůj princip, svůj počátek, střed, konec, své substance, akcidence, defekty, své kombinace a konglobace.*“²²⁷ Jak jsem již uvedla, v *Obecné poradě* Komenský rozdělil *Pansofii* celkem do osmi gradů neboli stupňů, ve kterých svět možný (*mundus possibilis*) stojí mimo schéma pansofických světů, „*tj. svět jako obecná hypotéza, svět jako hypoteticky pojatých idejí, proti němuž stojí řada sedmi světů podle mínění Komenského reálných.*“²²⁸ Podle Červenky tak nelze *mundus possibilis* v jeho možnosti realizovat, jedná se pouze o abstraktní svět idejí v jejich možnosti (*mundus idealis*), proti kterému stojí ostatní světy, v nichž se ideje uskutečnily (*mundi ideati*).²²⁹ Celý princip emanace²³⁰ je u Komenského chápán v duchu křesťanského pojetí pádu a vykoupení. Schéma je tedy tvořeno dvěma fázemi: sestupnou a vzestupnou.

Sestupnou fázi zvanou *πρόοδος* reprezentují svět možný (*mundus possibilis*), svět pravzorový (*mundus archetypus*), svět andělský (*mundus angelicus*) a svět materiální (*mundus materialis*). Člověk žije právě v tomto světě materiálním neboli tělesném, jde o svět, v němž nastává obrat. Následuje fáze vzestupná, *ἐπιστροφή* (epistrofé – obrat). „*U Komenského světotvorná je právě ἐπιστροφή, poněvadž ona je vlastním výkonem člověka, kterým je svět přibližován ke svému cíli.*“²³¹ Vzestup začíná od světa lidské dovednosti (*mundus artificialis*), poté následuje svět mravní (*mundus moralis*), dále svět duchovní (*mundus spiritualis*), směrem ke světu věčnému (*mundus aeternus*).

Patočka ve svých studiích zdůrazňuje Komenského jedinečnost „*mezi systémy novoplatónské inspirace, jež jsou v 16. a 17. věku četné, vyznačuje se systém našeho českého myslitele nepochybnou originalitou, a to v tom, že to není výhradně sestupný proces od jednoty, jenž vytváří skutečnost (postupné „světy“), nýbrž i návrat, a že tento návrat se uskutečňuje na úrovni lidské práce zahajující pokračování lidských světů, světa práce a*

---

²²⁷ PATOČKA, J. *Koncepce pěti světů u Campanelly a sedmi reálních světů Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 587.

²²⁸ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věci lidských a z věčného pansofického slovníku*, cit. d., str. 36.

²²⁹ Srv. tamtéž, str. 38.

²³⁰ Emanace z lat. emanare – vytékat, prýštit.

²³¹ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 172.

dovednosti, světa mravního uspořádání a dějinného vývoje.²³² Jan Patočka tedy poukázal, že Komenský osobitě přetvořil staré novoplatónské schéma, „v cyklickém pojetí světů máme před sebou překonání tradičního novoplatónského pohrdání světem – i návrat, nejen sestup tvoří světy, tvoří nová jsoucna.“²³³ Nová jsoucna a světy vznikají jak během sestupné fáze, tak v průběhu návratu. V tomto vidí Patočka Komenského překonání ostatních novoplatónských pojetí.

Komenský se inspiroval stupňovitým dělením světů u Campanelly. Ačkoliv oba filosofové vycházejí z novoplatónského základu, liší se v tom, že Campanella má pouze sestupné pojetí světů, „jsou to postupné emanace, stupně vyvěrání a zakončování nekonečného.“²³⁴ Patočka uvádí, že u Campanelly to nejsou světy, které by vycházely z jediné společné stavby a které by působily v izomorfních vrstvách reality. Dalším rozdílem je, že Komenský toto schéma doplnil o vzestupnou linii, a tím vznikl úplný cyklus. Červenka tvrdí, že Campanellův *pravzorový svět* se přibližně kryje s pojetím *možného a pravzorového světa* u Komenského, rovněž že *svět mentální* odpovídá Komenského *světu andělskému*, a posledním světem, který se v určitých prvcích shoduje, je Campanellův *svět daný* s Komenského *světem hmotným*.²³⁵ Světem daným totiž Campanellův systém končí. „Představuje tedy jen polovinu systému Komenského, postup od idejí k přírodě a k člověku, jeho sled je pouze sestupný...“²³⁶ Červenka zdůraznil, že odlišnost Komenského od ostatních novoplatónských schémat tkví v jeho důrazu na aktivitu člověka. Člověk je jakožto činná a tvůrčí bytost schopen prostřednictvím snažení a práce přetvářet a dotvářet svět a měnit, co již bylo dáno.

Červenka rovněž vyzdvihuje myšlenku, že prostřednictvím Komenského cyklické koncepce světů, nezobrazující pouze svět daný, se mohl člověk pomocí vlastní síly vrátit ze zkaženosti zpátky k dokonalosti. „Člověk a jeho práce, práce jeho rukou i ducha, mění přírodu, přizpůsobuje si ji k svému prospěchu a vytváří ony věci lidské, filosofii, politiku a náboženství, zbavuje svět jeho postupně získaných nedokonalostí a přivádí jej posléze až ke konečné dokonalosti, jejímž obrazem měl být svět věčný, v němž již není, abychom se vyjádřili

---

²³² PATOČKA, J. *Přítomný stav bádání o Komenském*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 58.

²³³ PATOČKA, J. *O významu Všeobecné porady*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 133.

²³⁴ PATOČKA, J. *Koncepce pěti světů u Campanelly a sedmi reálních světů Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 586.

²³⁵ Srv. ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 39.

²³⁶ Tamtéž, str. 39.

slovy Komenského, nedostatků ani zřůdností.“²³⁷ Patočka však upozorňuje na skutečnost, že náprava v tomto Komenského pojetí není pouze lidským dílem, jelikož by na to sám člověk nestačil, jak to Komenský uvedl v *Pantaxii*. Je zapotřebí vyšší moci, která zruší veškeré sváry a rozpory, což je rozebráno v *Panorthosii*²³⁸. „Ale této vyšší síle je nutno pomoci - soustředěním pramenů světla odstraněním všech překážek, které je brzdí. Heroickému činu nápravy, která je vyčištěním Augiášova chléva našich společností, žijících jen osobnímu prospěchu, pomůže uvolnění hrází onoho trojího pramene Alfeia, který námi protéká odjakživa a kterým je trojí pramen světla.“²³⁹

3.3 Synkritická metoda

Komenskému se stala v pansofii hlavní a nejvhodnější metodou metoda synkritická, neboť je universální a ve všem se týká universa jakožto světového celku. Prostřednictvím této metody je možno zjistit stavbu různých částí světa na základě jeho struktury.²⁴⁰ Patočka vysvětluje tuto Komenského myšlenku panharmonie tak, že „mezi všemi skutečnostmi světa vládne podle něho zákon analogie a ten mu dovoluje nacházet souvislosti a zákonitosti jedněch podle druhých, v nichž byly nezávisle zjištěny.“²⁴¹ Proto je Komenskému důležitější metoda synkrize než například metoda indukce.

Komenský ve svém *Věcném pansofickém slovníku* následovně vysvětluje, co znamená synkrize: „Synkrise (*syncrisis*) je duševní výkon, při němž srovnáváme věc s věcí.“²⁴² Pojem synkrize má podle Palouše své kořeny již ve starověkém Řecku. „Platón jím míní *oppositum k DIAKRISIS, k oddělování, k nejednotě. TECHNÉ SYNKRITIKÉ* tedy znamená celostní přístup. U Aristotela pak nabývá významu srovnávacího postupu.“²⁴³ Palouš se v této problematice rovněž odkazuje na Alsteda, Komenského učitele v Herbornu, který patřil mezi představitele myšlenky univerzálního vědění, jež je uspořádáno na základě ideje universální analogie. Pro Alsteda byla synkritická metoda srovnávacím posuzováním. U Komenského je

---

²³⁷ ČERVENKA, J. *Geneze a osudy Obecné porady*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 39.

²³⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 284.

²³⁹ PATOČKA, J. *Komenského Všeobecná porada*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 201.

²⁴⁰ Srv. PATOČKA, J. *Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 100.

²⁴¹ Tamtéž, str. 100.

²⁴² KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 550.

²⁴³ PALOÚŠ, R. *Komenského harmonie a synkrize*. *Filosofický časopis*. Praha: Československá akademie věd, 1991, č. 5, str. 728.

synkrize nerozlučně spjata s panharmonii. Palouš tedy tvrdí, že „*metoda synkritická totiž není pouze ars inveniendi, vynalézáním podstat tak, že shledáváme harmonii věcí díky analogickému pohlížení na analogický svět, nýbrž je též návodem k lidské aktivitě, k tomu, jak si v žitém životě skutečně počínat, jak pracovat, jak jednat s lidmi i věcmi, tedy nikoli k pouhé kontemplaci.*“²⁴⁴

Ve *Věcném pansofickém slovníku* objasňuje Komenský také synkritickou metodu (*syncritica methodus*): „*je řízení mysli k tomu, abychom obsáhle, radostně a důkladně poznávali a potom dokazovali nebo pořádali jedny věci pomocí druhých.*“²⁴⁵ Komenský se domnívá, že pomocí této metody se můžeme naučit nejrychleji mnoha věcem, neboť podobné věci jsou založené na podobném rozumovém základě. Synkritická metoda zajišťuje úplné poznání, které je *jasné k prohlédnutí* a poskytuje *nepřemožitelný důkaz jakékoliv věci*. Komenský v této souvislosti mluví o klíči k tajemství, jenž je Adriadninou nití a zároveň pravidlem sloužícím k vysvobození z labyrintu.²⁴⁶ Tato metoda ukázala Komenskému souběžnost věcí a následnou nekonečnou harmonii všeho vůči všemu.²⁴⁷ Je určena ke srovnávání veškerých poznatků, jež se poté navzájem doplňují a nakonec sjednotí.

V *Prodromus pansophiae* Komenský upřednostňuje synkritickou metodu stejně jako v následujícím *Janua rerum*. „*Takže svět je bohatstvím různých reprezentací jednoho plánu, je tedy bohatý, ale strukturovaný, takže postižitelný pojmově – vždyť je složen ze stejných posledních prvků, z onoho alphabeta rerum, o němž mluví Prodromus pansophiae.*“²⁴⁸ Vše lze totiž poznat prostřednictvím idejí a porozumění vztahu mezi věcmi. „*Metodu panharmonie, kterou později Komenský též nazval metodou synkritickou, vyložil programově v Předchůdci vševedy takto: Svět je uskutečněním idejí božské mysli. Setkáváme se s nimi v různých podobách všude ve světě.*“²⁴⁹ Komenský v *Janua rerum 1681* tuto problematiku rozebírá tak,

---

²⁴⁴ PALOUŠ, R. *Komenského harmonie a synkrize*, cit. d., str. 733.

²⁴⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 551.

²⁴⁶ Srv. tamtéž, str. 551.

²⁴⁷ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Dveře věci otevřené (1681)*. In: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 386.

²⁴⁸ PATOČKA, J. In: PALOUŠ, R. *Komenského harmonie a synkrize*, cit. d., str. 725.

²⁴⁹ PATOČKA, J. *Základní filosofické myšlenky J. A. Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 266.

že „všechny věci mají své určité třídy, na které je možno nakonec uvést i samé jednotliviny, a třídy nižší opět na třídy vyšší až k samému veškerenstvu, které je toliko jedno.“²⁵⁰

Komenský používá analýzu, syntézu a především synkrizi. Za pomoci těchto tří metod dospěl k závěru, že se věci vyskytují v jistých třídách, vysvětlitelných formách a následném pochopení. V předmluvě k *Pansofii Obecné porady* Komenský zdůrazňuje, že je potřeba nalézt ve věcech tento již obsažený pořádek. Toho docílíme, vydáme-li se správnými cestami, „je totiž třeba sestavit posloupnost lidského chápání podle posloupnosti věcí, aby si přesně odpovídaly.“²⁵¹ Všechny jednotlivé věci i veškerý svět je podle Komenského uspořádán podle stupňů. „Jestliže tedy budeme věci zkoumat v celém jejich oběhu (jak z věčnosti všechno vychází a do věčnosti se vrací) metodami přiměřenými zákonům věčnosti, bude toto zkoumání nutně uspořádané.“²⁵² A právě při dílčích věcech, aby se vše uspořádalo, musí se uplatnit analýza, syntéza a synkrize (to znamená, jestliže vymezení každé věci vyústí v náčrt vnitřního složení, jestliže se upevní tezemi a jestliže se věc rozdělí zvláštním novým roztríděním do nových druhů věcí).²⁵³ Správným využíváním metod při zkoumání tedy dospějeme k dílu, které bude harmonické.

V *Panaugii Obecné porady* rozvádí Komenský metodu synkrize nejvíce. Ke správnému pohledu na věci a jejich zkoumání nám podle Komenského slouží trojí metoda neboli trojí oko. Jedná se o analytickou, syntetickou a synkritickou metodu. Všechny tři metody demonstruje Komenský na příkladech zkoumání lidského těla. Jako první zmiňuje srovnávací (synkritickou) metodu, díky níž poznáváme to, co nemůžeme pozorovat samo o sobě, na jiných věcech, které jsou tomu podobné. „Např. člověk není s to vidět své vnitřnosti, zjistit jejich počet, polohu, velikost atd., ale když kuchá jakéhokoliv živočicha, může vidět leccos, poněvadž vnitřnosti lidské a vnitřnosti zvířecí nejsou si tak nepodobné...“²⁵⁴ Rovněž ji přirovnává k zrcadlu, jež nám ukazuje obraz dané věci, a nepodobné můžeme spatřovat v podobném. Druhá je metoda rozkládací (analytická), která nám pomáhá zkoumat jednotlivé věci obsažené v celku. „Jako příklad může sloužit anatom, který pitvá lidské tělo a ukazuje

---

²⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Dveře věci otevřené (1681)*. In: *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě*, cit. d., str. 387.

²⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 249.

²⁵² Tamtéž, str. 249.

²⁵³ Tamtéž, str. 249.

²⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 146.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 170.

všechny jeho části, takže je zjevno, že celá soustava těla se skládá z blan, žil, nervů, artérií, masa a kostí.“²⁵⁵ Připodobňuje ji k dalekohledu, který nám může danou věc přiblížit z dálky, „poněvadž jejím základem je zásada, že tolik je částí věcí a ty jsou takové, kolik jich a jaké vyžaduje celek.“²⁵⁶ Poslední metodou je metoda skládací (syntetická), ta nám umožní poznat jakýkoliv celek a jeho působnost a činnost podle jeho částí, které známe z dřívějšího zkoumání. „Příkladem je filosof, který zkoumaje povahu, a působnost kostí, chrupavek, masa, krve, hlenu, žluči atd., pochopí, co tělo, celek z nich složený, může činit, nebo co se s ním může dít, nebo, ví-li dříve, co činí nebo co se s ním děje, pochopí, jakým způsobem nebo jakým působením to činí nebo trpí.“²⁵⁷ V syntetické metodě Komenský shledává podobu s mikroskopem, protože s jeho pomocí můžeme zkoumat i ty nejmenší věci, abychom následně mohli posuzovat věci větší. Jaké jsou části věcí, takový je i jejich celek. Komenský však přikládá důležitost i metodě synkritické, a to i navzdory tomu, že v jeho době byly používány hlavně metoda analytická a syntetická. Analytická metoda je podle Komenského nejvhodnější na zkoumání světa a věcí, které posuzujeme podle našich smyslů. Rozkládáme tak celek věci až na ty nejmenší části, přičemž žádnou část věci nevynecháme.

Syntetická metoda je podle něj nejvhodnější pro zkoumání naší mysli, ve které jsou uloženy všechny pojmy, instinkty, schopnosti, abychom z těchto jejích částí poznali celou její strukturu, tímto poznáváme řád věcí. Synkritická metoda nám pomůže ke zkoumání Božího zjevení, jelikož Písmo je nepřetržitým podobenstvím a Bůh veškeré duchovní věci vyjadřuje ve věcech tělesných. Takto poznáváme společnou formu předmětu s jeho pravzorem. Můžeme tedy srovnávat a vzájemně působení celku a částí.²⁵⁸ „A tak poslouží všechny tři metody pro zkoumání všech věcí, poněvadž je možno stejně jak věci světa skládat a srovnávat mezi sebou,

---

²⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 170.

²⁵⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 147.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 170.

²⁵⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 146.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 170.

²⁵⁸ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 148.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 171.

*tak věci myslí rozkládat a srovnávat, tak věci Písma skládat a rozkládat, aby všechno se stávalo lépe srozumitelné.*²⁵⁹

Synkritickou metodu musíme podle Komenského použít vždy nakonec, jelikož věci musíme nejprve prozkoumat a poznat, abychom je mohli následně srovnávat. První má být analytická metoda, následuje syntetická a poslední je synkritická metoda. Tak tedy „*analýzy používáme k tomu, abychom našli všechno, co je ve věcech, syntézy, abychom zjistili, čím věci vznikají, jsou a spolu souvisí, synkrise, abychom přehlédli současně mnoho věcí, jež se projevují tímž způsobem.*“²⁶⁰ Tímto způsobem získáme podle Komenského pevnou a spolehlivou metodu, již připodobňuje ke *krychli moudrosti* a jež se zakládá na matematicky přesných *definicích*, které nám ukážou tvar věcí, *postulátech*, jež nám odhalí dobrý a žádoucí účel, *theorematech*, vysvětlujících látku nebo části, a konečně *problematech*, která povedou k činnosti.²⁶¹ „*Především je třeba číst ve všech knihách božích, ve světě, myslí i Písmu. Potom na každou z nich pohlížet trojím okem: smysly, rozumem a vírou. Za třetí pátrat v nich ještě trojími brejlemi trojí metody: analytické, syntetické a synkritické.*“²⁶² Komenský tak vychází z toho, že pokud splníme všechny tyto podmínky, z harmonie postupně vznikne panharmonie.

Na rozdíl od aristotelismu zastávajícího názor, že každá věda potřebuje své vlastní zásady, měl Komenský myšlenku na zcela jednotné vědění a s tím související jednotnou metodu. Rovněž se tímto postojem vymezil vůči jednostranně zaměřeným filosofům jeho doby jako byli Bacon, zabývající se vládou nad přírodou, a Descartes, vyvozující vědění pouze z mysli člověka.²⁶³

Patočka je toho názoru, že Bacon inspiroval Komenského v myšlence metody. Pro Bacona je ve zkoumání hlavní induktivní metoda, ta ale Komenskému v jeho pojetí pansofie

---

²⁵⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 148.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 171.

²⁶⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 149.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 172.

²⁶¹ Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 150.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 173.

²⁶² KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*, cit. d., str. 153.; Srv. KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. Kapitola IX. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, cit. d., str. 175.

²⁶³ Srv. PATOČKA, J. *O významu Všeobecné porady*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 130.

nevyhovovala. Pro Komenského je tak nejdůležitější synkrize, nikoliv indukce. Komenský nebyl jediným filosofem své doby, který se zabýval problémem jednotné vědy, kráčí paralelně například s René Descartem, jenž usiloval o vytvoření jednotné vědy „mathesis universalis“, která měla být vybudována na základě deduktivní metody.

3.3.1 Francis Bacon - problém metody vědeckého bádání a induktivní metoda

Francis Bacon (1561–1626) měl v plánu vytvořit filosoficko-vědecké dílo s názvem *Instauratio magna*, avšak z plánovaných šesti částí nakonec načrtnul pouze dvě. První část ve spise *The Advancement of learning* (O pokroku ve vzdělání, 1605) obsahuje encyklopedické členění věd. Tuto první část později uveřejnil v rozšířeném vydání s názvem *De dignitate et augmentis scientiarum* (O důstojnosti a pokroku ve vědách, 1623) a druhou část uveřejnil ve spise *Novum organum sive indicia vera de interpretatione naturae* (Nový nástroj čili pravé údaje o výkladu přírody, 1620).²⁶⁴ „*Jeho hlavní díla se neustále vracejí k základní myšlence pojaté už na studiích, že je potřeba radikální přestavby věd, aby mohly skutečně sloužit člověku.*“²⁶⁵ Jedná se tedy o díla, která jsou Baconovým programem budoucího rozvoje vědy. Bacon byl jak teoretikem empirické metody, tak vyznavačem tradičního ideálu naprosto jistého poznání podstaty. Na jednu stranu byl tedy průkopníkem moderní přírodovědy, na stranu druhou ve svém zkoumání nedošel ke koncepci matematické fyziky.²⁶⁶ „*Hlavním Baconovým cílem bylo vybudovat vědeckou organizaci, která měla koordinovat teoretické úsilí většího počtu vědců v zájmu praktického využití výsledků bádání.*“²⁶⁷

Komenský i Bacon byli metodiky. Podle Patočkových úvah stojí u obou těchto autorů problém metody na předním místě a oba ji chápou jakožto mechanismus neboli stroj.²⁶⁸ Rozdíl je u nich ale v jejím pojetí. Bacon pohlíží na svou metodu moderním způsobem, kde příroda mluví a člověk jí jen naslouchá, kde příroda neobsahuje žádnou vrozenou pravdu (*veritas innata*), nýbrž pouze vrozenou nepravdivost (*falsitas innata*).²⁶⁹ Jedná se o metodu založenou „*na nedůvěře k přirozeným sklonům člověka. Ani ratio, ani zjevení nejsou organon*

---

²⁶⁴ Srv. RÖD, W. *Baconův život a dílo*. In: *Novověká filosofie*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2001, str. 22.

²⁶⁵ ZŮNA, M. SOBOTKA, M. *Přehled Baconových filosofických spisů*. In: BACON, F. *Nové organon*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, str. 11.

²⁶⁶ Srv. RÖD, W. *Baconův život a dílo*. In: *Novověká filosofie*, cit. d., str. 19.

²⁶⁷ Tamtéž, str. 20.

²⁶⁸ Srv. PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 543.

²⁶⁹ Srv. tamtéž, str. 543.

přírodovědy.²⁷⁰ Komenského metoda naopak vychází ze základní důvěry k jsoucnu, člověku a Bohu, mezi nimiž panuje harmonie.

Komenského i Baconovo úsilí se shoduje s campanellovskými motivy, a to konkrétně s myšlenkou, že cílem má být věcné vědění o podstatě věcí, nikoliv vědění verbální.²⁷¹ Proniknutím do podstaty věcí chce Komenský porozumět lidským vynálezům a uměním a rovněž přispět k jejich rozmnožení. Podobný úmysl nalezneme také u Bacona,²⁷² který v díle *Nové organon* tvrdí, že „*lidské vědění a moc splývají v jedno, neboť neznalost příčiny zabraňuje účinku. Abychom totiž mohli zvítězit nad přírodou, musíme jí být poslušni.*“²⁷³ Na jiných místech se Bacon nechává slyšet, že ve věcech jsou obsaženy ideje Boží, „*idoly totiž nejsou nic jiného, než libovolné abstrakce, kdežto Božské ideje jsou pravými známkami Stvořitele na stvořeních, otiskl je do hmoty a jimi hmotně určil pravé a přesné hranice.*“²⁷⁴ Patočka je toho názoru, že tento Baconův výrok musel Komenského nepochybně oslovit.

Bacon ve svých úvahách řeší, proč nemá dosavadní věda účinek a nedává člověku moc. Důvodem je, že věda nezná pravou příčinu, to znamená, že výsledkem a cílem lidského vědění je objevení formy, která náleží dané přirozené vlastnosti.²⁷⁵ „*Pravou příčinou je podle Bacona causa formalis; aristotelská scholastika je neschopná dát člověku moc, poněvadž mu nedovede dát poznání forem; formy Baconovy nejsou nic reálného, jsou pouhými zákony působnosti těles, která jsou svou podstatou individuální a rovněž tak individuálně, i když zákonitě působí.*“²⁷⁶ Věda má tedy špatně vytyčený cíl, který Bacon vidí v tom, aby se lidský život opatřil novými objevy a prostředky. Bacon nabádá celé lidstvo, aby mělo na paměti pravé cíle vědy a nenechalo se svést nízkými úmysly jako je zisk a sláva. Lidé by tak měli usilovat o takovou vědu, aby „*z ní měl prospěch a užitek sám život.*“²⁷⁷ Vědu je podle něj nutno obnovit od samotného základu, pokud se nechceme neustále točit v kruhu, a tak nedosahovat potřebného pokroku.²⁷⁸

---

²⁷⁰ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 543.

²⁷¹ Srv. tamtéž, str. 564.

²⁷² Srv. tamtéž, str. 564.

²⁷³ BACON, F. *Nové organon*, cit. d., str. 79.

²⁷⁴ Tamtéž, str. 157.

²⁷⁵ Srv. tamtéž, str. 164.

²⁷⁶ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 564.

²⁷⁷ BACON, F. *Nové organon*, cit. d., str. 157.

²⁷⁸ Srv. tamtéž, str. 85.

Bacon hledá novou metodu, jež by umožnila nahlédnout do samé podstaty věci, neboť dosavadní scholastika takové poznání popírá. Metodou, která dokáže stanovit skutečné příčiny, zákony a formy, se Baconovi stává indukce, jež „*je ryze věcná, nic v ní nepochází z izolovaného lidského ducha, nýbrž vše pramení z ryzího pozorování přírody.*“²⁷⁹ Bacon tedy ve zkoumání požaduje zkušenost, východisko nevidí v kombinování starých poznatků. Tak vytváří pravidla pro systematické získávání poznatků právě prostřednictvím zkušenosti.²⁸⁰ Jedná se o pravidla indukce, která zajistí první stupeň sebraných zkušenostních dat. „*Bacon žádá sbírání údajů, zaznamenávání okolností, kdy se určité jevy vyskytují, nebo nevyskytují pohromadě, popisy dějů, v nichž něco nového vzniká, popisy působení člověka na věci nějakou procedurou – to pak nazývá experimentem – a představuje si poznání jako pyramidu, která vyrůstá ze široké základny takových údajů.*“²⁸¹ Aktivitou ducha se mají rozebrat a srovnat údaje pozorování, aniž by byly přijaty zakaleně. Bacon chce dojít ke zjištění pravých forem věcí, například „*formou tepla je určitý druh pohybu nebo formou bělosti určité sypké, pórovité utváření částí bílého tělesa. Kdo zná formy, bude v nich mít takřka abecedu dovolující přečíst celou knihu přírody. Zároveň bude moci danému tělesu dát tu formu, které si žádáme nebo potřebujeme.*“²⁸² Formy se totiž vztahují k věcem stejně, jako se písmena v abecedě vztahují k řeči a slovům, a ačkoliv jsou sama bez užitku, jedná se o prvky veškeré řeči.²⁸³

Ve svých úvahách se Patočka vyjadřuje, že Baconovy dosud uvedené základní myšlenky mají u Komenského jistý ohlas. Především myšlenka nutnosti reformy celého dosavadního vědění, aby se „*z verbálního stalo reálním, pronikajícím do podstaty a příčin, a k tomu že je potřeba nové metody mnohonásobující síly ducha; tato nová metoda dovolí najít, aby se tak řeklo, abecedu věcí, a přečíst tak knihu přírody.*“²⁸⁴ Avšak Komenský chápe „reální vědění“, „abecedu věcí“ a pojem metody odlišným způsobem než Bacon.²⁸⁵ Reální vědění je u Bacona ztělesněním moci nad hmotnou přírodou, výsledkem a cílem „*lidské moci je vytvořit a způsobit v daném tělese nějakou novou přirozenou vlastnost nebo nějaké nové*

---

²⁷⁹ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 564.

²⁸⁰ Srv. ZŮNA, M. SOBOTKA, M. *Bacon jako filosof*. In: BACON, F. *Nové organon*, cit. d., str. 20.

²⁸¹ Tamtéž, str. 20.

²⁸² PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 565.

²⁸³ Srv. BACON, F. *Nové organon*, cit. d., str. 63.

²⁸⁴ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 565.

²⁸⁵ Srv. tamtéž, str. 566.

vlastnosti.²⁸⁶ Reální vědění u Komenského postihuje pravou podstatu věci, to znamená jejich ideje, „to, v čem se věci shodují tak, aby nebyla možná dvojznačnost a konfúze.“²⁸⁷ Patočka tedy hovoří o tom, že Baconovo pojetí formy je vždy pouze hmotného nebo pohybového charakteru. Komenský naopak vnímá ideje jako ryzí pojmy, které „se teprve pomocí a prostřednictvím principů hmotného světa uskutečňují v přírodě.“²⁸⁸

Komenský Baconovu indukci nijak nezavrhuje, naopak. Její využití spatřuje pouze pro obor přírody, neboť její využití je příliš zdlouhavé. Komenský je toho názoru, že použitím *Písma* v přírodních otázkách, které doposud nelze vyřešit, dojde ke stejnému závěru, jako kdyby použil metodu indukce. „Svou vlastní metodou (synkritickou) nemínil se tedy Komenský postavit proti Baconovi do přímé opozice: chtěl jen rychleji a snadněji dospět tam, kam i indukce proniká, a kromě toho vůbec dospět také tam, kam indukce sama nedospívá, totiž do toho, co je povzneseno nad přírodu.“²⁸⁹

3.3.2 René Descartes - mathesis universalis a deduktivní metoda

René Descartes (1596–1650) se až v roce 1637 odvážil publikovat důležité výsledky svých matematických a vědeckých snah. Jedná se například o spisy *Géometrie*, *Diotripque* a *Météores*. Těmto spisům ale Descartes v úvodu předeslal důležitý spis *Discours de la Méthode* (Rozprava o metodě), ve kterém uvažuje o reformě věd.²⁹⁰ V roce 1641 vychází dílo *Meditationes de Prima Philosophia* (Meditace o první filosofii), v němž Descartes položil „základ filosoficko-vědeckého systému, jehož hlavní části rozpracoval ve spisu *Principia Philosophiae* (Principy filosofie, 1644).“²⁹¹ Descartes vychází z racionalistické koncepce věd, v níž je věda systémem vět, jež buď nepotřebují důkaz, to jsou takzvané *zásady*, nebo jsou odvozeny právě ze zásad a nazývají se *teorémy*.²⁹² Pro racionalistickou koncepci věd je také charakteristické, že existuje pouze jedna všezahrnující a universální věda, jež obsahuje všechny vědní disciplíny a z jejichž principů jsou vyvozeny zásady pro ostatní vědy.²⁹³

---

²⁸⁶ BACON, F. *Nové organon.*, cit. d., str. 164.

²⁸⁷ PATOČKA, J. *Komenský a Bacon*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 566.

²⁸⁸ Tamtéž, str. 566.

²⁸⁹ Tamtéž, str. 567.

²⁹⁰ Srv. RÖD, W. *Život a dílo - René Descartes*. In: *Novověká filosofie*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2001, str. 68.

²⁹¹ Tamtéž, str. 70.

²⁹² Srv. RÖD, W. *Metafyzické předpoklady teorie poznání*. In: *Novověká filosofie*, cit. d., str. 80.

²⁹³ Srv. tamtéž, str. 80.

„Ve svých mladších letech studoval jsem trochu z věd filosofických logiku a z věd matematických geometrickou analýzu a algebru, tři umění či vědy, jež, jak se zdálo, mohly prospět poněkud mému cíli.“²⁹⁴ Descartes původně uznával pouze aritmetiku a geometrii, avšak později se přestal omezovat pouze na tyto dva vědní obory. Stále u něj však platilo, že ten, kdo chce nalézt pravdu, musí se zabývat pouze takovými předměty, které lze poznat se stejnou jistotou, jakou mají matematické důkazy. Toto platí pro všechny vědy, které obsahují řád a míru. „Řád a míra se mohou stát předměty vědy, kterou Descartes nazýval *mathesis universalis*.“²⁹⁵ Hledal tedy vhodnou metodu, kterou by došel ke správnému poznání. „Vždyť přece metoda, učící zachovávat správný postup a vyčíst přesně všechny podmínky toho, co hledáme, obsahuje vše, co dodává jistoty pravidlům aritmetiky.“²⁹⁶

Patočka v Doslovu k *Rozpravě o metodě* vysvětluje, že pro Descarta „je typem pochopitelnosti matematika se svým principem dedukce. Maximum dedukovatelnosti je pro Descarta maximem pochopitelnosti.“²⁹⁷ Toto je smysl „geometrické metody“, již Descartes aplikoval ve všech oborech vědění, to znamená v celé filosofii. Vědění se má sjednocovat v jediném systému principů a dedukcí. Tento ideál s různými odchylkami ovládal vědu až do 19. století.²⁹⁸ Descartes věnoval pozornost především přírodním vědám, v nichž Descartova „myšlenka „*universální mathese*“ byla vlastní formulací ideje, řídící proces odkrytí přírody, který byl tehdá ve svých počátcích a který dodnes probíhá touž drahou.“²⁹⁹

Patočka rovněž shledává rozdíly v pojetí objektivního idealismu u Descarta a Komenského. U Descarta se jedná o zkoumání idejí v lidské mysli, o jejich jasnost, zřetelnost a pravdivost, již se vyznačují. Jsou to pravdy, jež spočívají v jejich evidenci. „Tato filosofie tvoří odtud řetěz důkazový, který však lze exponovat analytickým i syntetickým způsobem.“³⁰⁰ V Descartově metafyzice jsou pojmy vyšetřovány a odůvodňovány pouze jako „ideje mysli vůbec v její konstrukci jistého vědění.“³⁰¹ Komenský chce naopak vyčerpát základní ideje *alphabeta rerum*, které jsou obsaženy v lidské mysli, a to s ohledem na celkový řád, jenž plánuje zavést do lidského života. Tyto ideje jsou jisté a spolehlivé, „nepojímá je v jejich

---

²⁹⁴ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*. 3. vyd., ve Svobodě 1. Praha: Svoboda, 1992, str. 16.

²⁹⁵ RÖD, W. *Metafyzické předpoklady teorie poznání*. In: *Novověká filosofie*, cit. d., str. 80.

²⁹⁶ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, cit. d., str. 19.

²⁹⁷ PATOČKA, J. *Doslov*. In: DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, cit. d., str. 66.

²⁹⁸ Srv. tamtéž, str. 66.

²⁹⁹ Tamtéž, str. 66.

³⁰⁰ PATOČKA, J. *Descartes a Komenský*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 336.

³⁰¹ Tamtéž, str. 336.

*souvislosti poznatkové, nýbrž výhradně v jejich úloze universálií, která jsou ve věcech realizována.*³⁰²

Pokud jsou tedy v pojetí Komenského ideje naprosto jisté, jelikož se jedná o jednoduché kategorie nevyžadující žádná odůvodnění, nelze je postihnout metodickou skepsí. Samotná existence mysli nám podle Komenského dává důkaz, že všechna její data jsou spolehlivá, pokud správně aplikujeme kategorie na smyslová data a na data zjevení.³⁰³ U Descarta platí, že jsou obecné pojmy *in rebus* (ve věcech) a *in mente* (v mysli) objektivně (zástupně), naproti tomu u Komenského jsou obecné pojmy *ante res* (před věcmi), *in rebus* a zároveň *in mente*.³⁰⁴ Pro Komenského není mysl ničím separovaným od ostatních skutečností, „*smysly nepřinášejí pouhou zprávu o existenci bez esence, nýbrž přinášejí premissas minores, možnosti aplikace obecných struktur, které v nich musí být obsaženy, zahrnuty.*“³⁰⁵

Stejně jako Komenský, tak i Descartes zařadil do své metafyziky *lux mentium* (světlo mysli), které je v nás a zaručuje se samo. U Descarta je ale zaručeno pomocí *metodické skepse*, kterou rozvíjí ve svých *Meditacích*, „*je to myšlení, jedině to se ode mne nedá odloučit. Já jsem, já existuji, to je jisté.*“³⁰⁶ U Komenského se světlo mysli zaručuje soustavným rozvíjením a zároveň dogmatickou koncepcí jasných a zřetelných idejí.³⁰⁷ Podle Patočkova tvrzení má Descartova *metodická skepse* význam pro celý jeho systematický postup po stránce formální a obsahové a je rovněž osou celého výkladu metafyzické soustavy. Naopak „*Komenský přejímá z celého metodického postupu Descartova pouze náznak skeptického argumentu, který ve skutečnosti nic skeptického není, poněvadž již předem upozorněno, že v mundus mentalis běží o mera cogitatio; a tento náznak se týče přechodu od esence k existenci, tvoří tedy součást celkového systematického postupu.*“³⁰⁸

Descartovi nejde o to vytvořit soustavu kategorií, nýbrž o přesný výklad řetězcích se jistot, to, co je nejisté, nechá v neurčitosti, nepodává tak soustavu idejí v mysli. Komenský se naopak snaží o jednoduchý a celkový systém kategorií, jež mají vytvořit plán veškeré reality a

---

³⁰² PATOČKA, J. *Descartes a Komenský*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 336.

³⁰³ Srv. tamtéž, str. 336.

³⁰⁴ Srv. tamtéž, str. 336.

³⁰⁵ Tamtéž, str. 337.

³⁰⁶ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii: Meditationes de prima philosophia*. 1. vyd. Přeložil Tomáš Marvan. Praha: Oikoymenth, 2001, str. 41.

³⁰⁷ Srv. PATOČKA, J. *Descartes a Komenský*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 340.

³⁰⁸ Tamtéž, str. 341.

hledí při tom na jednotlivé konkrétní.³⁰⁹ Komenského metoda se tímto odlišuje od geometrické metody. Naproti tomu Descartovo *modo geometrico* znamená, že „jeho postup od ideje k ideji není na konkrétní, nýbrž děje se v médiu jistoty: jemu běží o to, jak se co do deduktivní souvislosti poznatky předpokládají.“³¹⁰ Patočka tedy tvrdí, že Komenského metoda idejí je dvakrát nematematická, jelikož se zaprvé jedná o čistou intuici na příkladu a zadruhé u něj dedukce znamená syntézu a sylogismus. U Descarta naopak Patočka zdůrazňuje důležitost postupu od jistoty k jistotě, například od faktu sebejistoty k podstatě já, a dedukce znamená intuici svazku dvou jistot. „Descartes je deduktivní tam, kde Komenský intuitivní a naopak.“³¹¹

Patočka celkově charakterizuje poměr Descarta a Komenského tak, že oběma jde o nápravu člověka. Descartes ji chce docílit nápravou rozumu, metody a obratem myšlenek, jedná se o realismus. Komenský tuto problematiku řeší prostřednictvím křesťanského universalismu, který dal základ jeho universální filosofii výchovy, přičemž filosofie nesmí být oddělena od teologie, odtud je Komenského pansofie.³¹²

Oba myslitelé mají společný pojem ideje, který tvoří základ všeho řádu, metody a konstrukce, nýbrž každý chápe tento pojem svébytným způsobem. Komenský vychází z novoplatónismu a ideje jsou *alphabeta rerum*, jedná se o počátky myšlení *characteristica universalis*. „Tuto myšlenku *alphabeta rerum* snaží se filosoficky vytěžit svým systémem: jeho *mos geometricus* je v podstatě sylogistická dedukce – nikde u něho však zásvit syntetické konstruktivní metody.“³¹³ Descartova revize ideového světa, jež je chápán jako obor myslí, který vytváří „myšlenku analytického pořádku důkazů jako pravého *ordo geometricus*; ideu vnitřní logiky obsahů ideových jako osnovy všeho poznávacího řádu vůbec – posléze transcendentální myšlenka.“³¹⁴ U Descarta jde o myšlenku čisté racionální nauky o duši (vědomí), idea je pro něj rysem reality a zároveň elementem vnitřní logiky, která vykáže a odůvodní realitu. Komenskému je idea pouze strukturálním elementem a částí reality, „její obecný rys – jak to souvisí s objektivistickým, theologickým rázem jeho pojetí.“³¹⁵

---

³⁰⁹ Srv. PATOČKA, J. *Descartes a Komenský*. In: *Komeniologické studie*, díl III, cit. d., str. 342.

³¹⁰ Tamtéž, str. 342.

³¹¹ Tamtéž, str. 342.

³¹² Srv. tamtéž, str. 361.

³¹³ Tamtéž, str. 362.

³¹⁴ Tamtéž, str. 362.

³¹⁵ Tamtéž, str. 362.

3.4 Komenský – myslitel jednoty a celkovosti

„Komenského oko stále tkví na velkém světovém celku.“³¹⁶ Důraz na celek je typický pro veškeré Komenského smýšlení. V pansofii je potřeba vše pojímat z hlediska celku a celkovosti. Jan Patočka to odůvodňuje tím, že Komenský odmítá roztržštěnost vědních disciplín, jak tomu bylo ve scholastické tradici.³¹⁷ Komenský je zastáncem jednotné vědy o veškerenstvu. Taková jednotná věda má obsahovat vědění „o všem, o veškerenstvu v celku především a pak i o jeho částech, o smyslu lidského života i věci ve světě, o poslání člověka k bližním i k věcem; a této systematické dává pak název vševědy, pansofie.“³¹⁸ Výchova a náprava všech lidských věcí je založena na sjednoceném a prohloubeném vědění, které se liší od tradičního pojetí vědění. Takto systematicky rozvržená pansofie nám zajistí celkovou vědu, ve které se nebude postupovat od částečného k částečnému, ale od celku k částem.³¹⁹ Tento proces bude probíhat téměř s matematickou jistotou.

Komenský uvažuje například v programovém pansofickém díle *Pansophiae prodromus* o problematice roztržštěnosti vzdělanosti. Podle něho si každá z fakult zřídila pro sebe vlastní oddělenou sféru působnosti bez společných základů a zákonů, které by byly jisté a všechny spojovaly. „Znalci práva většinou vůbec nedbají o přírodovědu a lékaři se zase nestarají o jemnosti práva a spravedlnosti.“³²⁰ Podle mínění Komenského je jednou z příčin mnohočetného dělení věd a vědních oborů obava, že mysl jednoho člověka nebude schopna všechno dobře pojmout. Komenský ale nedoufá, že jeden člověk může vynikat ve všem; pokud se ovšem každému průměrně nadanému člověku dostane poučení, jsem si jist, že je jak možné, tak nutné, aby znal v nutné míře všechno a doopravdy aby vynikal ve svém povolání.³²¹ V *Janua rerum 1643* předpokládá jedinou základní vědu, již má být pansofická metafyzika. Komenský vidí problém v tom, že každá věda jen slepě přebírá obecná slova a zásady z navyklého používání. Toto používání neurčitých obecných principů a pojmů, aniž by o nich každá věda zvlášť jednala, plodí nesváry a nepochopení. „Poněvadž však ve všeobecném

---

³¹⁶ PATOČKA, J. J. A. *Komenský a vyučování přírodním vědám*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 299.

³¹⁷ Tamtéž, str. 288.

³¹⁸ Tamtéž, str. 288.

³¹⁹ Srv. PATOČKA, J. *Mezihra na prahu moderní vědy*. In: *Komeniologické studie*, díl II, cit. d., str. 138.

³²⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*, cit. d., str. 38.

³²¹ Tamtéž, str. 39.

podání tato slova, výroky a zásady jen tak poletují mezi lidmi a jsou jedněmi užívány tak, druhými jinak, vzniká z toho neshoda, ba zmatení pojmů, takže si lidé navzájem rozumějí nedostatečně, a dokonce ani sám sobě nikdo dost nerozumí.“³²² Proto má vzniknout universální filosofie, jíž je Komenskému pansofická metafyzika, jež bude zdrojem všem vědám, které byly nebo teprve budou vynalezeny, jedná se o vztah, jaký „*má praktická moudrost ke všem ctnostem nebo básnické umění ke všem básním.*“³²³ Pansofická metafyzika bude lidské mysli klíčem k pochopení všech věcí najednou. Ve všenápravném období předkládá Komenský náčrt nové a všeobecné filosofie, která je pravou vševědou vztahující se ke všeobecnosti jejího předmětu, podmětu i užitku. Pansofie není pouhou sumou vědeckých poznatků, nýbrž rozvrženým věděním podle řádu bytí.³²⁴ Pešková tedy poukazuje, že tento řád tvoří základ pedagogické teorie a praxe. Komenský měl vždy na zřeteli celek. „*Komenského soustava filosoficko-vychovatelská je zcela jiným produktem racionalistických tendencí než matematická přírodověda, a bylo by nesprávné chtít tento odlišný produkt lidské snahy po racionalizování a proorganizování života posuzovat týmiž měřítky, případně hodnotit podle toho, jak dalece se v něm uplatňují pojmy a metody moderní matematické přírodovědy.*“³²⁵ U Komenského je přírodověda součástí celkového pojetí veškerenstva, do kterého patří nejenom příroda, nýbrž i lidská dovednost, práce, společnost, dějiny a vše, co je z teologického hlediska nad člověkem.³²⁶

Moderní přírodověda se během 17. století od filosofie čím dál více osamostatňovala. Specializovala se, využívala přesné metody a poznatky, přestala se zabývat posledními otázkami života a světa.³²⁷ Věda o přírodě je tedy speciální vědou a pro Komenského měla jiný význam, než jaký má pro nás. Nebyla to věda zaměřená jen na objektivní pojetí přírody, nýbrž soustředila se na význam a smysl celého světa. Příroda je pro Komenského oborem, ve kterém se stavba skutečnosti a její celkové členění jeví nejjasněji.³²⁸ Příroda má tedy

---

³²² KOMENSKÝ, J. A. *Dveře věci 1643*. In: *Studia Comeniana et historica*, cit. d., str. 215.

³²³ Tamtéž, str. 216.

³²⁴ Srv. PEŠKOVÁ, J. *Problém filosofie v díle J. A. Komenského*. In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*. Ed. A. HOGENOVÁ, D. KRÁMSKÝ a D. RYBÁK. Praha: Pro Univerzitu Karlovu v Praze - Pedagogickou fakultu vydalo Vydavatelství a nakl. Kreace, 2010, str. 37.

³²⁵ PATOČKA, J. *Některé z dnešních úkolů bádání o Komenském*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 309.

³²⁶ Srv. PATOČKA, J. *J. A. Komenský a vyučování přírodním vědám*. In: *Komeniologické studie*, díl I, cit. d., str. 288.

³²⁷ Srv. Tamtéž, str. 288.

³²⁸ Srv. tamtéž, str. 289.

didaktický význam, poučuje nás jak o svých faktech, tak o nás samotných. „*V Komenského terminologii jde o to porozumět řádu celku a řádu světa, 'sub speciae aeterni' a nezapomenout na obzor jednoty světa jako půdy pro poznání ve jménu dílčích poznatků jednotlivých speciálně vědních oborů.*“³²⁹

Pro dnešní vědu je charakteristická separace a specializace vědních oborů. Tato separace věd je důsledkem vědeckého vývoje moderní doby. Roztříštěnost vědních oborů nám přispívá ke zlepšení našeho života a stejně tak nám přináší určitou míru komfortu. Zároveň s sebou však nese určitá rizika a úskalí. „*Čím více se pomocí speciálněvědních disciplín ve světě věcně orientujeme, tím více podléháme iluzi, že to pro náš život stačí.*“³³⁰ Člověk tím, že se soustředí pouze na svou specializaci, ztrácí ze zřetele celek a neřeší konečné důsledky. S tím souvisí otázka vědecké zodpovědnosti vůči lidstvu a celému světu.

Filosofie naopak představuje celkový přístup k dané problematice. „*Předmětem filosofie je celek světa, který nemůžeme 'nazírat', nemáme k němu bezprostřední přístup, ale musíme se pokusit najít k němu cestu.*“³³¹ Jaroslava Pešková ve spise s názvem *Vztah filosofie a přírodních věd* vysvětluje filosofii jako praktickou činnost, která nám realizuje potřebu znát své místo v podmínkách přírody a společnosti, jež nás přesahují. Problém spatřuje v tom, že speciální obory od filosofie nic neočekávají. Tyto speciálněvědní obory se týkají pouze vymezených konečných jsoucen a vymezených úseků skutečnosti, ale „*neptají se po předpokladech tohoto vymezení.*“³³² Naopak filosofie se zabývá svým předmětem v reflexi.

Jaroslava Pešková v této souvislosti upozorňuje, že bychom se neměli ptát po tom, zda „více nebo méně techniky“, nýbrž že bychom si měli klást otázku „co technika je a co původně byla.“ *Techné* by tedy nemělo být pouze instrumentální aktivitou, původně znamenalo také *alétheia* – „*aktivitu odhalování základů toho, co se neodhaluje samo sebou.*“³³³ Odhalování znamená získat předpoklady praktického jednání. Z techniky se podle Peškové tímto přístupem stane filosofické téma a „*na základě toho, že se vyznáme v předpokladech její realizace, můžeme hledat optimální řešení technických problémů*

---

³²⁹ PEŠKOVÁ, J. *Problém filosofie v díle J. A. Komenského*. In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, cit. d., str. 37.

³³⁰ PEŠKOVÁ, J. *Vztah filosofie a speciálních věd*. In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, cit. d., str. 35.

³³¹ Tamtéž, str. 35.

³³² Tamtéž, str. 34.

³³³ Tamtéž, str. 34.

*současnosti.*³³⁴ Pešková uvádí konkrétní příklad z oboru medicíny. Dříve lékař, který znal svého pacienta od narození, věděl, v jakém prostředí vyrůstá a s jakými problémy se potýká, často dovedl bez využití většího technického vybavení léčit člověka adekvátnějším způsobem. Medicína nám sice prodlužuje život a technika, kterou používá, dokáže prostřednictvím *anonymního* týmu zkoumat *anonymní* plíce, játra, srdce atd., avšak postrádá „*metodické prostředky, k postižení jednoty daných určení.*“³³⁵ V tomto případě je potřeba, aby se pozornost přenesla od pouhého zkoumání jednotlivých orgánů směrem k lidskému *ne-mocnému* tvoru, jenž má vztah jak ke svým jednotlivým orgánům, tak i k sobě samému, k druhým, kteří mohou pomoci, a ke své *ne-moci* ve smyslu ne-mohoucnosti.³³⁶ „*Patří sem vůle pacienta žít, vůle k návratu a také – mít se kam vrátit.*“³³⁷

Pešková tímto předložila náměty k tomu, jak přejít od pouhé technické medicíny směrem k humánní medicíně, která má léčit člověka jakožto celek. Tato myšlenka celkovosti by měla být řešena ve všech speciálněvědních disciplínách, které by tak měly být reflektovány. Pešková tedy doporučuje, abychom se Komenským inspirovali v jeho pojetí pansofie, jelikož bez kultivovaného názoru světa v celku nemůžeme kvalitně rozvíjet speciální vědy.³³⁸ Cílem by mělo být uvedení filosofie do praxe, to znamená „*založit praxi vědění i řízení společnosti na pochopení předpokladů takového konání.*“³³⁹

---

³³⁴ PEŠKOVÁ, J. *Vztah filosofie a speciálních věd.* In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, cit. d., str. 34.

³³⁵ Tamtéž, str. 34.

³³⁶ Srv. Tamtéž, str. 34.

³³⁷ Tamtéž, str. 34.

³³⁸ Srv. PEŠKOVÁ, J. *Problém filosofie v díle J. A. Komenského.* In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, cit. d., str. 37.

³³⁹ Tamtéž, str. 37.

Závěr

V diplomové práci jsem hledala odpověď na otázku, jak se vyvíjela myšlenka pansofie a jak se význam tohoto termínu proměňoval. Pokud chceme určit, kdy Komenského pansofie vznikla a jak se vyvíjela, je potřeba rozlišit dva významy pansofie. Za prvé se jedná o pansofii jakožto metodicky sjednocené vědění. Za druhé je pojetí pansofie myšleno jako pansofická encyklopedie. Komenského pojetí encyklopedie a učebnic se podstatně lišilo od ostatních encyklopedií jeho doby. Komenský vytváří takové encyklopedie, které mají zobrazovat svět v souvislostech jakožto celek a nikoliv jen abecedně seřazené pojmy vědění. Komenský využívá pro organické uspořádání svých encyklopedií a učebnic pansofii. Mezi takové encyklopedie patří *Theatrum universitatis rerum* a její upravená verze *Amphitheatrum universitatis rerum*. Stále se ještě nejedná o onu pansofii, jež má plnit universální úkol. Prozatím má zajistit všestranné vzdělávání ve školách.

Podle Patočkova názoru je již *Didactica Magna* pansofickým dílem, ačkoliv se zde Komenský o pansofii přímo nezmiňuje. Komenský v ní předkládá návrh na celkovou reformu vědění a vytváří zde celkový základ vševědy. Začátkem třicátých let tak u Komenského dochází ke změně. Čím více se Komenský ponořuje do ideje pansofie, tím více si uvědomuje potřebu celku a jednoty lidského vědění. Proto již od sebe neodděluje snahy vychovatelské a pansofii. Didaktika se tak stává nástrojem pansofické metody. Komenského učebnice *Janua lingvarum reserata* je již panharmonickým pojetím světa, ve kterém je celek uspořádán tak, aby odpovídal obrazu světa, v němž vše souvisí se vším.

Koncem třicátých let Komenský své dosavadní pojetí pansofie mění a rozšiřuje její působnost. Pansofie má nyní sloužit nejenom k reformě vzdělání a školství, ale má sloužit především vědě. Komenský má nyní za cíl utvořit jednotnou vědu, jež má být vybudována za pomoci pansofie. K tomuto účelu vytváří Komenský pansofická programová díla. V těchto dílech předkládá plán na utvoření systematicky uspořádané a jednotné vědy. Komenský v *Pansophiae prodromus* představuje myšlenku, že pansofická metoda musí být založená na jednotném řádu věcí. Prostřednictvím takového řádu budeme schopni dojít k universálnímu poznání. Komenský se odvolává na verš Mdr 11, 20, podle něhož jsou věci uspořádány podle počtu, míry a váhy. Komenského pansofie je nerozlučně spjata s křesťanstvím a sám ji nazývá křesťanskou pansofií. Podle Komenského poznáváme prostřednictvím našich smyslů a rozumu svět přírody, lidskou mysl a Písmo. To, co nejsme s to poznat žádným způsobem,

nám kompenzuje Boží zjevení. V *Conatuum pansophicorum dilucidatio* Komenský myšlenku pansofie rozvíjí a je toho názoru, že pansofie je spojením filosofie a teologie. Podle Komenského je zapotřebí, aby člověk ve své mysli rozžehl universální světlo. K tomu má sloužit právě pansofická metafyzika. Celou pansofii přirovnává ke stavbě Ezechielova chrámu.

Ve čtyřicátých letech zaměřuje Komenský svou pozornost na vytvoření pansofické metafyziky *Janua rerum 1643*. Nyní se zabývá především obrazem světa v lidské mysli a způsobem, jakým jej lze poznat. Jde tedy o zkoumání světa v jeho možnosti, jež se vytváří v lidské mysli. Stvořitel nám vložil do našich myslí ideje věcí. A právě tento *svět možný*, který je obsažen v lidské mysli, nazývá Komenský *alphabetum rerum*. Na jejím základě jsme schopni pochopit a poznat přírodu, mysl i Písmo. Tuto myšlenku postupně rozvíjí v dalších pansofických metafyzikách, jako jsou *Mundus possibilis* a *Janua rerum reserata* vydané posmrtně roku 1681.

Pansofická metafyzika se stala Komenskému základem pro všechny ostatní vědy, jež z ní mají vycházet. Komenský tak postupně vytváří ideu pansofie jakožto nástroje všeobecné nápravy. Komenský aplikoval nové pojetí pansofie v dílech *Via lucis* a *Methodus lingvarum novissima*. Pansofie v díle *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* je vyústěním Komenského všenápravných snah. Představuje pansofii, a to i s metodami a prostředky, jak jí dosáhnout. Cílem je náprava všech lidí na základě vševědění a vševýchovy. Zde tedy dochází k prolnutí filosofických aspektů s pedagogickými. Filosofie zde zajistí úplné poznání pravdy a pedagogika učiní převýchovu celého lidstva osvojením pansofie.

Pansofie tvoří základ *Obecné porady*. Komenský zde poprvé použil místo pansofie označení pantaxie. Pantaxie znamená rozšířené pojetí pansofie a tvoří důmyslný systém, který podává organicky uspořádaný obraz světa a všech věcí.

Jak jsem již uvedla, celé Komenského pojetí universa je založeno na panharmonické myšlence. Spolu s myšlenkou pansofie se u Komenského vyvíjelo pojetí světů. Podle Komenského jsou světové vrstvy navzájem organicky propojené. V *Pansofii Obecné porady* doplnil emanační schéma o vzestupnou fázi. Jedná se tak o cyklické pojetí světů. Světy a jsoucna se tvoří nejenom během sestupu, nýbrž i během vzestupu. Svět se vždy řídí podle světa předchozího, napodobuje ho a zároveň mu uděluje smysl. Zde se u Komenského naplno projevil smysl pro celek. Důležitou úlohu hraje člověk, který je prostředníkem mezi světem přírody a Bohem. Ve světě lidské dovednosti nastává obrat, jenž se může uskutečnit pomocí

lidské aktivity. Člověk je schopen prostřednictvím své činnosti dotvářet světy a znovu zavést harmonii tam, kde není.

V pansofii je pro Komenského nejvhodnější metodou synkrize, která slouží při zkoumání světového celku a jeho různých částí. Veškeré věci se vyskytují v určitých třídách a formách, které jsme schopni pochopit. Komenský je toho názoru, že je potřeba ve věcech objevit tento pořádek, jenž je ve věcech již obsažen. Synkritická metoda se uplatňuje v poznávání a zároveň v uspořádávání věcí. Veškeré poznatky se nejprve navzájem srovnají, poté se doplní a nakonec se sjednotí. Jelikož je svět složen z *alphabeta rerum*, můžeme jej pojmově postihnout. Vše tak můžeme poznat pomocí idejí a následného porozumění vztahu mezi věcmi. Synkrizi musí předcházet analytická a syntetická metoda. Tento postup je podle Komenského zárukou jistého a čistého poznání, které je založeno na matematicky přesných definicích, postulátech a teorémech.

Komenský se u Bacona inspiroval pojetím metody. Oba pomýšleli na reformu vědy. Bacon byl zastánce myšlenky, že věda má sloužit člověku k tomu, aby mohl ovládnout přírodu. Baconova induktivní metoda však Komenskému nepostačovala, jelikož nepostihuje celek světa. Stejně tak Komenský nepřijal ani Descartovu metodu dedukce.

Moderní věda, pro niž je charakteristická separace vědních disciplín, by se měla Komenským inspirovat v pojetí celku a celkovosti. Především bychom měli řešit otázku vztahu filosofie a speciálních věd. Celkový smysl našeho vědeckého počínání bychom měli ustavičně podrobovat kritické a především sebekritické reflexi. Neměli bychom ztrácet ze zřetele celek.

Použité zdroje

Primární literatura

BACON, Francis. Nové organon. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990, 223 s. ISBN 80-205-0107-X.

DESCARTES, René. Rozprava o metodě. 3. vyd., ve Svobodě 1. Praha: Svoboda, 1992, 67 s. ISBN 80-205-0216-5.

DESCARTES, René. Meditace o první filosofii: Meditationes de prima philosophia. 1. vyd. Přeložil Tomáš Marvan. Praha: Oikoymenh, 2001, 127 s. ISBN 80-7298-036-X.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 1. sv., 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 2. sv., 500 s. ISBN 80-205-0227-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992, 3. sv., 594 s. ISBN 80-205-0228-9.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Vybrané spisy Jana Amose Komenského; sv. 4. Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, 559 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Vybrané spisy Jana Amose Komenského; sv. 5. Výbor ze spisů o filosofii a přírodě. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, 503 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dvěře jazyků odevřené: Janua linguarum reserata. Praha: [Státní knihovna ČSR], 1968, 98 s., [2] s. notových příl. 43 s. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů. Vyd. 1. Přeložila Markéta Klosová. Praha: Academia, 2010, 203 s. ISBN 978-80-200-1862-5.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dvěře věcí 1643. [Orig.: Komenský, J. A. Janua rerum 1643.]. In: Týž, *Studia Comeniana et historica* 29: časopis Muzea J. A. Komenského pro komeniologii, historii 16., 17. a 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí. Uherský Brod: Muzeum J.A.Komenského, (1999), 62. ISSN 0323-2220.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského 1: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 1. Ed. Antonín ŠKARKA. Vyd. 1. Praha: Academia, 1969, 414 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského 15/I: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 15/I. Ed. Eva KAMÍNKOVÁ. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986, 563 s., [48] s. obr. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského 15/II: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 15/II. Ed. Eva KAMÍNKOVÁ. Vyd. 1. Praha: Academia, 1989, 502 s., [32] s. obr. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského 12: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 12. Ed. Luboš NOVÝ. Vyd. 1. Praha: Academia, 1978, 409, [48] s. obr. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského: *Johannis Amos Comenii opera omnia* 14. Ed. Ludvík SVOBODA. 1. vyd. Praha: Academia, 1974, 406 s., [20] s. obr. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského 18: *Johannis Amos Comenii Opera omnia* 18. 1. vyd. Ed. Ludvík SVOBODA. Praha: Academia, 1975, [na tit. listu chybně] 1974, 383 s., [2] s. obr. příl.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Dílo Jana Amose Komenského = *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. 19/I, Ed. Martin STEINER. et al. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Část 1 = Pars 1. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, 379 s. ISBN 978-80-200-2448-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika, to jest: Umění umělého vyučování, kterak by totiž člověk dřív než na tělo vzroste a stav svůj začně, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen, a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl*. Praha: I. L. Kober, 1872.

KOMENSKÝ, Jan Amos. NOVÁK, Jan Václav. *Veškerých spisů Jana Amosa Komenského IV*. V Brně: Nákladem Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, 1913.

PLATÓN. *Zákony*. Přeložil František Novotný. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, 383 s. ISBN 80-86005-31-3.

PLATÓN. *Theaitetos*. Přeložil František Novotný. Praha: J. Laichter, 1933, 126 s.

PLATÓN. *Theagés; Charmidés; Lachés; Lysis; Euthydemos; Prótagoras; Gorgias; Menón; Hippias Větší; Hippias Menší; Ión; Menexenos*. Přeložil František Novotný. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2003, 540 s. ISBN 80-7298-066-1.

PLATÓN. Prótagoras. Přeložil František Novotný. 4., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000, 82 s. ISBN 80-86005-98-4.

PLATÓN. Sofisté. Přeložil František Novotný. 2. vyd. Praha: ISE, Oikoymenh, 1995, 96 s.

Sekundární literatura

Encyklopedie mystiky. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000-, 6 sv. ISBN 80-7203-479-0.

Historisches Wörterbuch der Philosophie; Herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer; Band 7: P-Q; Wissenschaftliche Buchgesellschaft; Darmstadt 1989.

Pampaedia; Lateinischer Text und deutsche Übersetzung; Herausgegeben von Dimitrij Tschizhevskij in Gemeinschaft mit Heinrich Geissler und Klaus Schaller; Quelle & Meyer, Heidelberg 1960.

KVAČALA, Ján. Komenský: jeho osobnosť a jeho sústava vedy pädagogickej. Turčianský Svätý Martin: Kníhtlačiarenský účtovnícky spolok, 1914, 125 s.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie I: Soubor textů o J. A. Komenském. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. Sebrané spisy Jana Patočky sv. 9, 426 s. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie II: Soubor textů o J. A. Komenském. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. Sebrané spisy Jana Patočky sv. 10, 396 s. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan. Komeniologické studie III: Soubor textů o J. A. Komenském. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2003. Sebrané spisy Jana Patočky sv. 11, 671 s. ISBN 80-7298-079-3.

PALOUŠ, Radim. Komenského harmonie a synkrize. In: Týž, Filosofický časopis. Praha: Československá akademie věd, 1991, č. 5, ISSN 0015-1831.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. Vybrané spisy Jaroslavy Peškové. Ed. Anna HOGENOVÁ, David KRÁMSKÝ a David RYBÁK. Praha: Pro Univerzitu Karlovu v Praze - Pedagogickou fakultu vyrobilo Vydavatelství a nakl. Kreace, 2010, 184 s. ISBN 978-80-902125-6-5.

RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2001, 383 s. ISBN 80-7298-039-4.

Internetové zdroje

PLATO. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. Dostupné online, URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0165%3Abook%3D7%3Apage%3D810>> [cit. 2015-06-10].

PLATO. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. Dostupné online, URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0171%3Atext%3DTheat.%3Asection%3D181b>> [cit. 2015-06-10].

PLATO. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. Dostupné online, URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DEuthyd.%3Asection%3D271c>> [cit. 2015-06-10].

PLATO. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. Dostupné online, URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0177%3Atext%3DProt.%3Asection%3D315e>> [cit. 2015-06-10].

PLATO. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. Dostupné online, URL: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0171%3Atext%3DSoph.%3Asection%3D251c>> [cit. 2015-06-10].